

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

**Установа адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”**

М. М. МЯЗГА

ЕЎРАПЕЙСКІ АБСАЛЮТЫЗМ У КАНЦЫ XV–XVIII СТ.

ТЭКСТЫ ЛЕКЦЫЙ

*Рэкамендавана вучэбна-метадычным аб’яднаннем
на гуманітарнай адукацыі ў якасці вучэбна-
метадычнага дапаможніка для студэнтаў устаноў
вышэйшай адукацыі, якія навучаюцца па спецыяльнасцях
1-21 03 01 Гісторыя (па накірунках),
1-02 01 02 Гісторыя. Дадатковая спецыяльнасць.*

**Гомель
УА “ГДУ ім. Ф. Скарыны”
2012**

УДК 94 (4) “16/17”: 321 61 (075.8)

ББК 63.3 (4) 51 – 3я73

М 99

Рэцэнзенты:

Аляксейчанка Г.А., загадчык кафедры гісторыі славян і спецыяльных гістарычных дысцыплін Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;

Пічукоў В.П., дацэнт кафедры гісторыі Беларусі Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны, кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

Рэкамендавана да выдання навукова-метадычным саветам УА
”Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”.

Мязга, М. М.

М 99

Еўрапейскі абсалютызм у канцы XV – XVIII

ст.:

тэксты лекцый для студэнтаў спецыяльнасцей 1-21 03 01-01
Гісторыя (айчыная і ўсеагульная) 1-02 01 02-04 Гісторыя.
Замежная мова (англійская) / М. М. Мязга, М-ва адукацыі
РБ, Гомельскі дзяржаўны ўн-т імя Ф. Скарыны. – Гомель:
ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – 72 с.

ISBN

Тэксты лекцый ахопліваюць адзін з найбольш складаных раздзелаў курса гісторыі новага часу, які прысвечаны праблеме станаўлення, развіцця і крызісу еўрапейскага абсалютызму ў XV – XVIII ст. У іх вызначаны як агульныя рысы, так і асаблівасці сістэм абсалютызму ў розных еўрапейскіх краінах. Тэксты лекцый адрасаваны студэнтам спецыяльнасцей 1-21 03 01-01 Гісторыя (айчыная і ўсеагульная) і 1-02 01 02-04 Гісторыя. Замежная мова (англійская) і дапамагаюць ім атрымаць неабходныя веды, сфарміраваць навыкі і ўменні пры вывучэнні гісторыі новага часу.

УДК 94 (4) “16/17”: 321 61 (075.8)

ББК 63.3 (4) 51 – 3я73

ISBN

© Мязга, М. М. 2012

©УА”Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”, 2012

Змест

Уводзіны	4
Лекцыя 1 Французскі абсалютызм у канцы XV – пачатку XVIII ст.	8
Лекцыя 2 Крызіс феадальна-абсалютысцкага ладу ў Францыі ў 1715 – 1789 гадах.	19
Лекцыя 3 Англійскі абсалютызм канца XV – першай паловы XVII ст.	29
Лекцыя 4 Абсалютызм у краінах Паўднёва- Заходняй Еўропы.....	40
Лекцыя 5 Сістэма абсалютызму ва ўладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў у XVI-XVIII ст.	51
Лекцыя 6 Асаблівасці фарміравання абсалютысцкіх сістэм у Германіі ў другой палове XVII – XVIII ст.	61

Уводзіны

На пачатку новага часу агульным у палітычным жыцці краін Еўропы становіцца рэзкая актывізацыя цэнтралізатарскіх тэндэнцый і ўмацаванне цэнтральнай улады. У выніку ў першы перыяд новага часу пераважнай формай дзяржаўнага кіравання ў Еўропе становіцца абсалютная манархія. **Абсалютная манархія** – гэта форма дзяржаўнага кіравання, пры якой уся паўната заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады канцэнтруецца ў руках манарха. Абсалютызм уяўляе сабою форму дзяржавы, якая фарміруецца на завяршальнай стадыі развіцця феадальнага грамадства і на пачатковай стадыі развіцця буржуазнага грамадства, і характарызуецца рэзкім узмацненнем улады манарха і найвышэйшаю ступенню дзяржаўнай цэнтралізацыі.

Традыцыйна ў гістарыяграфіі прынята лічыць, што ўзнікненне абсалютызму стала адлюстраваннем часовага балансу сіл паміж фарміруючыміся буржуазнымі і разлагаўшыміся феадальнымі сацыяльнымі сіламі. Ва ўмовах вострай барацьбы паміж буржуазіяй і дваранствам палітычная ўлада, манархія атрымлівае пэўную самастойнасць, надкласавасць. Яна адыгрывае ролю пасрэдніка ў дадзеным канфлікце і гэта ў многім і забяспечвае яе самастойнасць у адносінах да абодвух вядучых класаў той эпохі. Лавіраванне паміж старым дваранствам і прадпрымальніцкімі коламі стала важнейшай рысай палітыкі абсалютызму. Нягледзячы на адмену сярэдневяковых вольнасцей і правоў, буржуазія мела патрэбу ў стабільнай каралеўскай уладзе. Абапіраючыся на бюргерства, нараджаючыся буржуазію, каралеўская ўлада атрымлівае магчымасць падначаліць сабе феадальную арыстакратыю. З другога боку, яна абмяжоўвае і самастойнасць гарадоў. Падтрымка, якую буржуазія аказала каралеўскай ўладзе, была платой за падтрымку, якую каралеўская ўлада ў сваю чаргу аказала буржуазіі ў барацьбе з дваранствам і ў адстойванні яе інтарэсаў у барацьбе з замежнымі канкурэнтамі. Манархія падтрымлівае, заахвочвае нацыянальны гандаль і прамысловасць, забяспечвае стабільнасць.

З другога боку, феадальнае дваранства ва ўмовах развіцця капіталізму страчвае сваю эканамічную магутнасць, бяднее. Дваранства як служылае саслоўе ва ўсё большай ступені трапляла ў залежнасць ад міласці караля, атрымліваючы пенсіі, субсідыі. Ва ўмовах абсалютнай манархіі ствараецца велізарная колькасць прыдворных пасадаў, якія прыносяць добры даход тым дваранам, якія іх

займаюць. Магчымасць змяніць да лепшага сваё матэрыяльнае становішча яны бачыць у службе пры двары. Каралеўская ўлада праз стварэнне даходных прыдворных пасадак, праз выплату дваранству шматлікіх пенсій і субсідый заваёўвае яго лаяльнасць і згоду на абмежаванне ролі дваранства, арыстакратыі ў кіраванні краінай. Абсалютызм не імкнуўся да знішчэння палітычнай ролі дваранства, арыстакратыі. Палітычным праследаванням падвяргаліся прадстаўнікі цэнтраімклівых тэндэнцый у радах дваранства. Для яго станаўленне абсалютызму несла падзенне яго значымасці. Але гэты працэс успрымаўся дваранствам у цэлым як працэс натуральны і легітымны. Згодна сярэдневяковай традыцыі паўнамоцтвы караля як палітычнага і ваеннага лідэра былі бяспрэчныя.

Англіійскі гісторык Г. Кёнігсберг звязвае ўмацаванне еўрапейскіх манархій з сацыяльнымі пераменаўмі, якія перажывала еўрапейскае грамадства на мяжы сярэдневечча і новага часу. Рухнулі адносіны паміж сюзерэнаўмі і васалаўмі, а развіццё таварна-грашовых адносін дазволіла манархам значна ўмацаваць свае пазіцыі сярод падданных. Ва ўмовах, калі новыя віды зброі і арганізацыі ваеннай справы рэзка зменшылі значэнне феадальнай конніцы, замкаў, арыстакратыя вымушана была адмаўляцца ад спроб захаваць сваю аўтаномію і сканцэнтравана на атрыманні ўплыву на манархію і яе інстытуты. У гэты час замест васальна-ленных адносін распаўсюджваецца сістэма адносін патрон-кліент. Кароль больш не стаіць на вяршыне феадальнай лесвіцы, а выконвае ролю вярхоўнага патрона. Арыстакратыя ж імкнецца заняць ролю пасрэдніка ў адносінах паміж каралём і тымі, хто дабіваецца ад яго падтрымкі, заступніцтва. Тым самым яна разлічвае захаваць кантроль над манархіяў, свой уплыў на манарха, кантралюючы яго адносіны з кліентаў. Для гэтага прадстаўнікі арыстакратыі імкнуцца заняць ключавыя пасады ў яго акружэнні. Фактычна адносіны патраната былі карупцыяў, бо мелі на ўвазе аплату паслуг як патрона, так і таго, хто зводзіў кліента і патрона. Грамадская пазіцыя асуджэння такой практыкі склалася ў Еўропе толькі ў канцы XVIII ст. Патранат быў для караля сродкам прымусіць сваіх падданных служыць яму. Дабіцца гэтага можна было пры наяўнасці ў караля значных сродкаў.

Ад ступені развіцця буржуазных пластоў грамадства, як і ад асаблівасцей папярэдняга развіцця палітычных структур, у значнай ступені вызначаўся канкрэтны характар абсалютысцкай улады, ступень яе спеласці ў той ці іншай краіне. Пачатак станаўлення абсалютнай манархіі – мяжа XV – XVI ст. У гістарыяграфіі

распаўсюджаны пункт гледжання аб XVI – першай палове XVII ст. як аб перыядзе **ранняга абсалютызму**. З сярэдзіны XVII ст. фарміруецца **спелы, ці класічны абсалютызм**. Хаця англійскі абсалютызм (існаванне якога шэрагам гістарычных школ адмаўляецца) прайшоў на працягу XVI ст. стадыю спеласці і ўступіў у паласу зацяжнага крызісу, вынікам якога стала рэвалюцыя сярэдзіны XVII ст.

На пачатак XVI ст. закончылася фарміраванне ўстойлівых тэрытарыяльных граніц вядучых еўрапейскіх краін. Рэфармацыя стварыла ўмовы для аддзялення ідэі дзяржавы ад каталіцкай дагматыкі. Раней манарху немагчыма было ўмацаваць сваю ўладу, не парушыўшы тых ці іншых царкоўных пастаноў. У ходзе каралеўскай рэфармацыі царква ператварылася ў частку дзяржаўнай структуры. Распаўсюджванне Рэфармацыі ўмацавала пазіцыі кароны і ў тых краінах, дзе захавалася панаванне каталіцкай царквы.

Абсалютызм працягвае пачатак раней далучэнне ўскраінных тэрыторый, рэзка стрымлівае сепаратысцкія памкненні феадальнай знаці, абмяжоўвае гарадскія вольнасці, фарміруе моцную цэнтралізаваную сістэму ўлады, ставіць пад свой кантроль розныя сферы сацыяльнага жыцця. Органы саслоўнага прадстаўніцтва страчваюць значэнне, якое яны мелі ў папярэдні перыяд, хаця часам працягваюць існаваць разам з новым бюракратычным апаратам абсалютызму.

Першым сур'ёзным крокам на шляху стварэння цэнтральных органаў улады, цалкам залежных ад каралеўскай волі, стала фарміраванне дзяржаўных (тайных) саветаў. Прычым, з цягам часу працэнт прадстаўнікоў арыстакратыі ў гэтых саветах зніжаўся. Адваротным бокам фарміравання каралеўскай бюракратыі стала абмежаванне правоў старых саслоўных органаў. Адначасова фарміруецца новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне дзяржавы. З'яўляюцца тэрытарыяльныя акругі, на чале якіх стаяць прызначаемыя каралём чыноўнікі.

Для фарміравання абсалютысцкай сістэмы ўлады патрэбны былі вялікія грашовыя сродкі. Гэта рабіла неабходным правядзенне падатковай рэформы, каб пераарыентаваць грашовыя патокі, якія раней ішлі ў кішэню феадала, у каралеўскую казну. Традыцыйная незалежнасць сеньёра грунтавалася на праве збіраць і карэктаваць падаткі. Прасцейшым спосабам змяніць падатковую сістэму стала прызначэнне ў правінцыі чыноўнікаў, адказных за збор падаткаў. У выніку за некалькі дзесяцігоддзяў правінцыйныя саслоўныя органы

пазбавіліся права ўплываць на збор падаткаў. З фарміраваннем абсалютызму звязана правядзенне кадыфікацыі юрыдычна-прававых норм, якія становяцца ўніверсальнымі на ўсёй тэрыторыі дзяржавы.

Сур'ёзным стымулам для станаўлення абсалютнай манархіі сталі міждзяржаўныя войны. Для Іспаніі – гэта Рэканкіста, для Францыі – Італьянскія войны, для многіх краін Еўропы – Трыццацігадовая вайна і серыя войнаў, якія адбываліся пасля яе. Войны патрабавалі вялікіх дзяржаўных выдаткаў, росту колькаснага складу арміі. Гэта магла забяспечыць толькі моцная цэнтральная ўлада. Сярод правячых колаў расло разуменне таго, што ўмацаванне ўлады манарха з'яўляецца неабходнай умовай вядзення паспяховай знешняй палітыкі.

Развіццё капіталізму ў рамках склаўшыхся дзяржаўных утварэнняў, становішча пастаяннай знешнепалітычнай напружанасці, неабходнасць абароны недастаткова моцнай нацыянальнай буржуазіі ў барацьбе са знешняй канкурэнцыяй, пастаянная патрэба ўсіх дзяржаў у звонкай манеце і крэдыце – усё гэта парадзіла традыцыю актыўнага ўмяшання каралеўскай улады ў эканамічную сферу. Адбылося фарміраванне шэрагу прынцыпаў эканамічнай палітыкі абсалютызму, якія былі аб'яднаны паняццем **меркантылізм**.

Працэс развіцця абсалютызму ў еўрапейскіх краінах нельга прадставіць ізалявана, не ўлічваючы вопыту розных краін. Асабліва значным быў уплыў французскай манархіі, чый вопыт актыўна пераймаўся ў іншых краінах. Выдзяляюць наступныя асноўныя варыянты абсалютызму:

- паўночна-заходні, які склаўся ў Англіі і Францыі ў XVII ст.;
- паўднёва-заходні, ці міжземнаморскі;
- цэнтральнаеўрапейскі;
- скандынаўскі;
- усходнеўрапейскі.

У дадзеным дапаможніку дэталёва будуць разгледжаны тыпы абсалютызму ў адпаведнасці з патрабаваннямі тыпавай вучэбнай праграмы курса.

Лекцыя 1 Французскі абсалютызм у канцы XV – пачатку XVIII ст.

1.1 Складванне сістэмы ранняга абсалютызму ў XVI – першай палове XVII ст.

1.2 Фронда

1.3 Класічны абсалютызм пры Людовіку XIV

Літаратура

Люблинская, А.Д. Французские крестьяне в XVI – XVIII вв. [Текст]. / А.Д. Люблинская. – Ленинград, 1978.

История Франции. [Текст]. Т. 1. – М., 1972.

История Европы. [Текст]. Т. 3,4. – М., 1990, 1994.

Ролинская, А.Е. Очерки по истории Франции XVII - XVIII вв. [Текст]. – М., 1958.

Малов, В.Н. Жан Батист Кольбер. [Текст]. / В.Н. Малов // Новая и новейшая история. – 2000. – № 3.

1.1 У Францыі раней, чым у іншых еўрапейскіх дзяржавах, ужо ў другой палове XV ст., складваецца сістэма **ранняга абсалютызму**. Гэтаму садзейнічала Стогадовая вайна. Яна патрабавала ад кароны выступаць у якасці апоры нацыянальнага адзінства. Ужо ў сярэдзіне XV ст. карона атрымала права збіраць экстраардынарныя падаткі без згоды саслов'яў. Важнейшаю перадумоваю ўсталявання французскага абсалютызму быў палітычны саюз манархіі з гарадскім насельніцтвам. Французская буржуазія вельмі рана пачала спецыялізавацца на крэдытаванні дзяржавы. Яна стала далучацца да падатковай эксплуатацыі сваёй краіны праз сістэму водкупаў і куплю фінансавых пасад.

Ранні абсалютызм стаў новай фазай цэнтралізацыі, аб'яднання французскіх зямель, умацавання каралеўскай улады. У канцы XV ст. да каралеўскага дамена былі далучаны Бургундзія, Праванс і Брэтань. Спецыфіку ранняга абсалютызму складае прыкладная раўнавага паміж палітычнымі традыцыямі, характэрнымі для саслоўна-прадстаўнічай манархіі і развіваючыміся элементамі бюракратычнай дзяржаўнасці, якая канчаткова ўмацуецца ў эпоху класічнага абсалютызму. У гэты перыяд асноўныя намаганні каралеўскай улады былі накіраваны на разбурэнне палітычнай арганізацыі сярэдневяковых саслов'яў. Генеральныя штаты на працягу XVI –

XVII ст. склікаліся толькі чатыры разы: у 1560, 1576, 1588 і 1614 гадах.

Умацаванне каралеўскай улады выявілася ў зменах у яе адносінах з каталіцкаю царквою. У 1516 г. Францыск I заключыў з папай Львом X Балонскі канкардат. Прынцып выбарнасці царкоўных іерархаў быў заменены на прынцып каралеўскага прызначэння. Такая сістэма вяла да таго, што, захоўваючы значную аўтаномію, каталіцкая царква ў Францыі ўрасталала ў палітычную структуру ранняга абсалютызму.

Узмацненню каралеўскай улады спрыяла і сацыяльнае ўзвышэнне чыноўніцтва, якое ў Францыі было самым моцным сярод еўрапейскіх краін. Чыноўнікаў у Францыі можна падзяліць на некалькі катэгорый. **Офісье** – гэта чыноўнік, які з’яўляўся ўласнікам сваёй пасады і быў у значнай ступені незалежны ад кароны. Толькі калі гаворка ішла пра самыя высокія пасады ў цэнтральным апараце, кароль мог звольніць офісье, але выкупіўшы яго пасаду. Такім чынам, офісье ператварыліся ў замкнёную касту, практычна незалежную ад кароны. Кароне больш выгадна было выкарыстоўваць **камісараў**, якія атрымлівалі ад караля пэўнае даручэнне – камісію – і маглі быць адкліканы ў любы момант. Але ў Францыі, дзе існавала дваранства мантиі, сістэма адкупоў, з’яўленне каралеўскіх чыноўнікаў не столькі рэфарміравала, колькі дубліравала сістэму кіравання, павялічваючы бюракратыю і не паляпшаючы механізм кіравання.

Значныя адміністрацыйныя пераўтварэнні, якія прывялі да росту ўплыву чыноўніцтва, адбыліся ў час царавання **Францыска I** (1515-1547) і **Генрыха II** (1547-1559). У выніку іх у Францыі з’яўляецца інстытут інтэндантаў – каралеўскіх чыноўнікаў, якія з адмысловымі даручэннямі накіроўваліся каралеўскаю ўладаю ў розныя правінцыі. Ствараюцца новыя ўрадавыя органы: **Вялікі, Дзелавы і Прыватны каралеўскія саветы**. Пры стварэнні каралеўскіх саветаў яскрава прасочваецца курс на адхіленне пэрства ад улады. Па рэгламенту 1584 г. з 33 пасадаў у Дзяржаўным савеце 21 займалі прадстаўнікі радавога дваранства, 6 – прэлаты, 6 – дваране мантиі. Павялічваецца роля каралеўскага двара, у якім налічваецца каля 1,5 тыс. пасадаў. У якасці апоры каралеўскай улады фарміруецца наёмная рэгулярная армія. Пад каралеўскі кантроль пераходзіць дзейнасць Парыжскага парламента.

У 1559 г. пасля смерці Генрыха II працэс паступальнага развіцця ранняга абсалютызму ў Францыі быў перапынены. Разгарнулася барацьба за ўплыў пры двары паміж двума магутнымі кланамі Гізаў і Бурбонаў. Апошнія звязалі барацьбу за свае палітычныя інтарэсы з кальвінісцкім рухам. Спалучэнне палітычнай барацьбы з вострым

рэлігійным канфліктам прывяло каралеўства да грамадзянскай вайны, якая пачалася ў 1562 г.

Перыяд грамадзянскіх войнаў супаў з дынастычным крызісам у Францыі. У пачатку 1580-х гадоў Генрых III некалькі ўмацаваў каралеўскую ўладу. Аднак пасля смерці малодшага брата караля, у якога не было дзяцей, узнікла пагроза пераходу трона да Генрыха Бурбона, пратэстанта па веравызнанню. Гэта стварала пагрозу панавання кальвінісцкай партыі ў каталіцкім каралеўстве. Каб супрацьстаяць гэтай пагрозе, у 1588 г. была створана ліга каталіцкіх гарадоў на чале з Парыжам. Яна ўступіла ў саюз з дваранскай партыяй Гізаў. У 1588 г. Генрых III уцёк з паўстаўшай сталіцы і ў 1589 г. быў забіты каталіком-фанатыкам. Дынастыя Валуа перарвалася.

У гэты момант Францыя, як адзіная дзяржава, была на мяжы распаду. Але ў Францыі сфарміравалася новая групоўка г.з. “палітыкаў”. Яны былі каталікамі, але паставілі інтарэсы захавання адзінства Францыі вышэй, чым перамогу сваёй рэлігіі. Яны падтрымалі ў якасці кандыдата на французскі трон Генрыха Наварскага Бурбона, які пагадзіўся перайсці ў каталіцтва.

Перыяд грамадзянскіх войнаў спыніўся ў 1594 г., калі Парыж прызнаў **Генрыха IV Бурбона** каралём Францыі. Для гэтага каралю давялося перайсці ў каталіцтва. Каб атрымаць прызнанне як каталіцкіх, так і пратэстанцкіх вяльмож, новы кароль шчодро адарыў іх у выглядзе губернатарстваў, пенсій, прыдворных пасад. Гарадам і правінцыям былі пацверджаны іх шматлікія прывілеі. Па **Нанцкаму эдзікту** 1598 г. пратэстанты атрымалі ў Францыі ўсе грамадзянскія правы, права на свабоднае адпраўленне свайго культа. Захавалася ваенна-палітычная арганізацыя пратэстантаў: асамблеі, узброеныя атрады, крэпасці. Па сутнасці гэта была дзяржава ў дзяржаве. Такім чынам у выніку грамадзянскіх войнаў і змены дынастыі каралеўская ўлада ў Францыі прыкметна аслабела. Многія заваёвы ранняга абсалютызму былі страчаны.

Палітыка Генрыха IV была нацэлена на тое, каб зноў умацаваць пазіцыі каралеўскай улады. Былі падаўлены сепаратысцкія змовы знаці. Каб абмежаваць уладу губернатараў, Генрых IV накіраваў у правінцыі **генеральных намеснікаў** для вырашэння фінансавых і судовых спраў. Пры ім адбылося далейшае ўмацаванне бюракратыі, перш за ўсё, за кошт **дваранства мантиі**. Узаконеная яшчэ Францыскам I сістэма продажу пасад стала спадчынай. Для гэтага дастаткова было ўносіць у казну штогадовы ўзнос – **палету**. Усё

больш выразна праяўлялася выключная роля бюракратычнага апарату, як спецыфічная рыса французскага абсалютызму. У канцы XVI – XVII ст. адбываецца фарміраванне сістэмы міністэрстваў. У той жа час у сілу наяўнасці такіх архаічных элементаў, як продаж пасадак, роля асабістых сувязей, французская бюракратычная сістэма яшчэ захавала ў сабе элементы саслоўнага прадстаўніцтва. Дзякуючы ўмелай палітыцы сюрінтэнданта фінансаў Сюлі была стабілізавана фінансавая сістэма, і манархія атрымала неабходныя сродкі. Сюлі стаў першым правадніком ў Францыі паслядоўнай меркантилісцкай палітыкі.

Усе дасягненні Генрыха IV у справе ўмацавання каралеўскай улады былі перакрэслены ў сувязі з яго забойствам у 1610 г. Зноў пачалася смута, выкліканая выступленнямі знаці і актывізацыяй гугенотаў.

У 1624 г. першым міністрам **Людовіка XIII** становіцца кардынал **Рышэлье**. У сваёй палітычнай праграме ён вылучыў тры важнейшыя пункты: барацьба з гугенотамі, з апазіцыяй сярод знаці, умацаванне ўлады манарха, каб Францыя вярнула сабе месца першай еўрапейскай дзяржавы. Фактычна гэта была праграма ўсталявання абсалютысцкага рэжыму ўнутры Францыі і яе панавання ў Еўропе. У 1629 г. каралеўская армія авалодала галоўным аплотам гугенотаў Ла-Рашэлю. З гугенотамі быў падпісаны дагавор, вядомы як “**Эдзікт міласці**”. Згодна з ім гугеноты захавалі права на свабоднае адпраўленне рэлігійнага культа, але іх ваенна-палітычная арганізацыя была разбурана, што вяло да ўмацавання цэнтралізму ў Францыі. Рышэлье выдаў загад аб зносе феадальных замкаў. Былі забаронены дуэлі як праява палітычнай самастойнасці дваранства. Важнейшым інструментам каралеўскай улады на месцах пры Рышэлье сталі інтэнданты. Яны вырашалі ўсе важнейшыя пытанні жыцця правінцыі за выключэннем ваенных. Узброеныя сілы правінцыі падначальваліся губернатару. Чыноўнічы апарат вельмі імкліва рос і ў сярэдзіне XVII ст. дасягнуў 46 тыс. чалавек. Гэта быў важны фактар узмацнення каралеўскай ўлады.

Для ўмацавання каралеўскай улады Рышэлье вёў рашучую барацьбу з **Парыжскім парламентам**. Ва ўмовах упадку Генаральных штатаў гэтая судовая палата імкнулася значна пашырыць свае паўнамоцтвы. Парламент спрабаваў прысвоіць сабе права не проста рэгістраваць каралеўскія эдикты, а абмяркоўваць і адхіляць уносімыя дакументы. Каб прымусіць палату падпарадкавацца, кароль вымушаны быў сам прыбываць на

паседжанне парламента. Рышэлье пазбавіў парламент права адхіляць каралеўскія эдзікты. Для гэтага ён ажыццявіў выкуп пасадак найбольш непакорных членаў парламента. Працягвае кардынал і палітыку адхілення арыстакратыі ад улады. Па рэгламенту 1628 г. у Каралеўскім савеце з 35 месцаў толькі 8 адводзілася прэлатам і арыстакратам.

Рышэлье лічыў галоўнаю сілаю дзяржавы сярэдняе і дробнае дваранства і сваёй палітыкай адстойваў яго інтарэсы. У той жа час ён аказваў падтрымку прадпрымальніцтву буржуазіі, паслядоўна праводзячы палітыку меркантылізму. Памёр Рышэлье ў 1642 г., выканаўшы важнейшыя задачы сваёй палітыкі: умацаваўшы ўладу караля і ператварыўшы Францыю ў вядучую краіну Еўропы.

Эпоха Рышэлье завяршала перыяд ранняга абсалютызму ў гісторыі Францыі. Але фарміраванне сістэмы абсалютызму яшчэ не было закончана. У шэрагу правінцый Францыі – Брэтань, Лангедок, Бургундыя, Праванс – захаваліся актыўныя правінцыйныя генеральныя штаты.

1.2 Фронда – масавы сацыяльна-палітычны рух, які ахапіў Францыю ў 1648 – 1653 гадах. Сярод гісторыкаў вядзецца дыскусія адносна таго, чым была Фронда: феадальнай рэакцыяй, ці буржуазнай рэвалюцыяй? Версія, згодна якой, Фронда была буржуазнай рэвалюцыяй, прадстаўляецца малаабгрунтаванай. Буржуазія была яшчэ вельмі слабою, таму абсалютызм быў ёй патрэбен. Паміж буржуазіяй і каралеўскім урадам былі супярэчнасці. Напрыклад, буржуазія была незадаволеная высокімі падаткамі. Але ўзнікаўшыя праблемы звязваліся з дзейнасцю таго ці іншага міністра, а не манарха. На першым этапе Фронду ўзначальвае Парыжскі парламент. Аднак ён не быў органам французскай буржуазіі, а органам дваранства мантыі. Большасць членаў парламента лічылі сябе абаронцамі закона і вернымі слугамі караля. Парламент адстойваў шлях паступовага ўмацавання французскага абсалютызму ў рамках традыцыйнай прававой базы.

Трыццацігадовая вайна паказала, што ёсць і іншыя шляхі ўмацавання абсалютызму. У час вайны ўзмацняецца роля **інтэндантаў**. Яны не толькі сачылі за спаганнем падаткаў, але сталі іх і размяркоўваць. Яны адцяснілі фінансавыя бюро, якія традыцыйна займаліся гэтымі пытаннямі. Узмацняецца ўплыў і буйных фінансістаў, якія давалі манархіі вялікія ссуды. Кантакты з фінансістамі дазвалялі манархіі адчуваць сябе больш незалежна ў адносінах з Парыжскім парламентам, які павінен быў рэгістраваць

фінансавыя акты. Інтэнданты і фінансісты разглядаліся як прыхільнікі дэспатызму. Парыжскі парламент змагаўся ў першую чаргу супраць іх, ён адыгрываў кіруючую ролю ў антыўрадавых выступленнях на першым этапе Фронды. Ён атрымаў назву **парламенцкая Фронда** (1648 – 1649 гады). Галоўнае патрабаванне ўдзельнікаў Фронды на гэтым этапе – прызнаць за Парламентам права кантраляваць ўвядзенне падаткаў і новых пасадак.

Другі этап Фронды (1650 – 1653 гады) атрымаў назву **Фронда прынцаў**. Кіраўніцтва антыўрадавым рухам перайшло да вышэйшай арыстакратыі. Рэальнай палітычнай праграмы ў прынцаў не было, яны імкнуліся рэалізаваць свае эгаістычныя інтарэсы, хацелі каб кароль правіў, абапіраючыся на арыстакратыю. Галоўнаю памехаю для гэтага, на іх думку, быў кардынал **Мазарыні**. Да Фронды прымыкнулі правінцыйныя дваране, якія выступілі з ідэяй склікання Генеральных штатаў. Прынцы не падтрымалі іх. Яны абапіраліся на сваіх прыбліжаных, і выкарыстоўвалі рух сацыяльных нізоў. Напрыклад, у Бардо ў 1652 г. усталявалася плебейская дыктатура.

Думаецца, што найбольш дакладна Фронду можна ахарактарызаваць як шырокі антыабсалютысцкі рух, накіраваны супраць цэнтралізатарскай палітыкі рэгентшы Ганны Аўстрыйскай і першага міністра кардынала Мазарыні. Гарадскія камуны адстойвалі свае традыцыйныя вольнасці, судзейскае саслоўе выступіла супраць абмежавання яго паўнамоцтваў, асабліва ў фінансавай сферы, вышэйшая арыстакратыя была незадаволеная адхіленнем яе ад улады. Усе гэтыя слаі выступілі і супраць узмацнення новай, падначаленай непасрэдна і толькі ўраду бюракратыі. Г. Кёнігсберг абгрунтавана трактуе Фронду як выступленне старых урадавых карпарацый супраць новых.

Фронда абапіралася на незадавальненне народа. Яе можна разглядаць і як антыпадатковы рух. Палітычная сітуацыя, якая прывяла да Фронды, пачынае складвацца з 1643 г., калі памёр Людовік XIII. Новым каралём становіцца **Людовік XIV**, а рэгентшай каралева Ганна. Рэальная ўлада аказалася ў руках першага міністра кардынала Мазарыні. У Парыж вяртаюцца арыстакраты, якія былі высланы кардыналам Рышэлье, многія з іх пераходзяць у апазіцыю да кардынала.

Фінансавая палітыка ўрада была вельмі непаслядоўнай і непапулярнай. Падаткі ўвесь час падвышаліся. Каб зламаць супраціўленне Парыжскага парламента, урад паспрабаваў адмяніць палету. У адказ у чэрвені 1648 г. парламент заяўляе пра неабходнасць

правесці агульныя дзяржаўныя рэформы. На разгляд каралеве была прадастаўлена іх праграма (27 артыкулаў). Яна прадугледжвала вяртанне Францыі да традыцыйнай сістэмы кіравання. Урад пагадзіўся з некаторымі патрабаваннямі. Было абвешчана дзяржаўнае банкрутства, чым быў нанесены ўдар па фінансістах, прынята рашэнне аб адкліканні інтэндантаў з правінцый. Пацвярджалася права Парламента рэгістраваць усе дзяржаўныя акты, якія ўводзяць новыя падаткі.

Мазарыні 26 жніўня арыштаваў лідэраў парламенцкай апазіцыі. У адказ у Парыжы ўспыхнула паўстанне. Пад ціскам парыжан 22 кастрычніка каралева вымушана была падпісаць 27 артыкулаў поўнаасцю. Мазарыні не змірыўся з гэтай саступкай і пачынае сцягваць войскі да Парыжа. Двор і першы міністр уцякаюць у студзені 1649 г. з Парыжа. Пачынаецца грамадзянская вайна, якая вялася абодвума бакамі вельмі асцярожна. 1 красавіка 1649 г. было падпісана пагадненне, па якім Парламент адмовіўся ад патрабавання адстаўкі Мазарыні.

У другой палове 1649 г. парламенцкая Фронда працягваецца ў правінцыі. Тут разгарнулася барацьба за ўладу паміж губернатарамі і парламентамі. Мазарыні ў жніўні ўдалося дабіцца замірэння і тут.

Фронда прынцаў пачынаецца пасля таго, як 18 студзеня 1650 г. былі арыштаваны прынцы **Кандэ і Канці**. Кандысты занялі Бардо, іх падтрымалі сацыяльныя нізы горада. Становішча Мазарыні было цяжкім. Іспанія заключае саюз з кандыстамі. 7 лютага 1651 г. Мазарыні зноў уцякае з Парыжа. Кароль з каралевай вымушаны былі прыняць патрабаванне аб яго адстаўцы.

Але антымазарынаўскі блок быў нетрывалы. Узнік канфлікт паміж Парламантам і дваранствам. Апошняе патрабуе склікання Генеральных штатаў, каб зменшыць уплыў Парламента. У верасні 1651 г. прынец Кандэ аднавіў вайну супраць урада, але перавага была на баку каралеўскага войска. У снежні 1651 г. Мазарыні з арміяй, сабранай у Германіі, уварваўся на тэрыторыю Францыі. Парыж, стомлены ад вайны, схіляецца да міру з каралём і Мазарыні. 2 кастрычніка 1652 г. кароль, а 3 лютага 1653 г. Мазарыні вяртаюцца ў Парыж. Парламент прызнаў сваё паражэнне. Было пакончана з прытэнзіямі судовых палат на ўдзел у кіраванні краінай іначай як праз падачу рэманстрацый. Прынц Кандэ канчаткова пераходзіць на бок Іспаніі. У жніўні 1653 г. каралеўская армія змагла падавіць паўстанне ў Бардо. Гэта азначала заканчэнне Фронды.

1.3 Атрымаўшы перамогу над Фрондаю, французскі абсалютызм уступіў у класічны этап свайго развіцця. Росквіт французскага абсалютызму звязаны з праўленнем Людовіка XIV, які пачаў самастойна правіць пасля смерці Мазарыні ў 1661 г. Ён заявіў, што сам будзе сваім першым міністрам. Тым самым кароль усклаў на сябе асабіста адказнасць за лёс сваіх паданых. Менавіта ў гэтым сэнсе прагучала знакамітая фраза, прыпісваемая Людовіку XIV, “дзяржава – гэта я”. У 60-я годы XVII ст. Людовіка XIV накіраваў намаганні на аслабленне Парламента Парыжа. У 1668 г. ён з’явіўся ў парламент і вырваў пратаколы, якія адносіліся да часоў Фронды. Гэта быў сімвалічны жэст, які меў на мэце знішчыць усялякія напаміны пра саступкі манархіі Парламенту. У 1673 г. Парламент Парыжа пазбаўляецца права затрымліваць уступленне ў дзеянне ўказаў караля.

Рэарганізуецца і Дзяржаўны савет як цэнтральны орган кіравання. Быў утвораны **Вузкі (Вярхоўны) савет** з 3 чалавек. Удзел у працы Вярхоўнага савета не быў аформлены патэнтам, і кароль сам прызначае і мяняе яго членаў. Цэнтралізацыя ўлады праявілася і ў стварэнні агульнадзяржаўнай сістэмы законаў. У 60-я – 70-я гады былі прыняты агульнадзяржаўныя арданансы па крымінальнаму, грамадзянскаму, камерцыйнаму, марскому праву.

На месцах умацаванне каралеўскай улады выявілася перш за ўсё ў пашырэнні функцый інтэндантаў. Яны выконвалі самыя разнастайныя даручэнні, клапаціліся аб развіцці мануфактур, гандлю. Для выканання такіх разнастайных функцый інтэнданты сталі ствараць свой чыноўніцкі апарат.

Людовік XIV пацясніў і фінансістаў, якія стварылі замкнёную касту і карысталіся падтрымкай сюрінтэнданта фінансаў Фукэ. Ён быў арыштаваны. Для вырашэння фінансавых спраў быў створаны каралеўскі савет фінансаў, у якім паступова на першы план выходзіць **Ж.-Б. Кальбер**. Рэпрэсіі супраць фінансістаў падарвалі давер да дзяржаўнага крэдыту, і ў 1665 г. кароль выдае эдзікт аб іх амністыі.

Кароль імкнуўся пазбавіць палітычнага ўплыву арыстакратыю. У 1665 г. ён пасылае камісію Парыжскага парламента ў г. Оверн. Яна занялася выкараненнем злоўжыванняў сеньёраў у адносінах да сялян. Гэта дыктавалася не столькі клопатам кароны аб сялянах, колькі імкненнем зламаць дваранскую апазіцыю. У той жа час гэта быў працяг традыцыйнай палітыкі французскага абсалютызму, якая была накіравана на прадухіленне спроб сеньёраў празмерна павысіць сялянскія павіннасці, бо дзяржава была зацікаўлена ў захаванні гаспадаркі селяніна як асноўнага падаткаплацільчыка. Палітыка

наступлення на палітычную незалежнасць дваранства знайшла адлюстраванне і ў кампаніі па выяўленню “ўзурпатару дваранскага звання”. У выніку яе многія дваране, як правіла дробныя, пазбавіліся свайго звання. У той жа час абсалютызм быў зацікаўлены ў захаванні старой сацыяльнай структуры грамадства. Людовік XIV абараняў традыцыйныя правы сасловій. У вёсцы ён сваёй палітыкай умацоўваў абшчыну, у горадзе – цэхаваю сістэму.

Ідэалагічную апору абсалютызму Людовік XIV бачыў у каталіцкай царкве. У 1685 г. кароль адмяняе Нанцкі эдзікт. Пасля чаго 200 – 300 тыс. гугенотаў пакідаюць Францыю. Кароль працягвае палітыку аслаблення ўплыву папства на царкоўнае жыццё Францыі. На яго ініцыятыве нацыянальны царкоўны сабор у 1682 г. заяўляе, што папа ў Францыі не мае ніякай улады, акрамя духоўнага аўтарытэту, а мясцовае духавенства падначальваецца каралю.

Людовіка XIV пастаянна падкрэсліваў, што важнейшымі рысамі манархіі павінны быць веліч і слава. Дасягнуць вяліччы караля і дзяржавы ён імкнецца праз палітыку заваяванняў. Для гэтага была створана велізарная для таго часу армія ў 300-500 тыс. чалавек.

Рэформы, якія адбываліся ў эканоміцы і сацыяльнай сферы, звязаны з дзейнасцю сюрінтэнданта фінансаў Ж.-Б. Кальбера. Ён у 1665 г. вылучыў праграму пераўтварэнняў у сацыяльнай структуры грамадства. Кальбер лічыў, што існуюць прафесіі карысныя для дзяржавы (гандляры, земляробы) і бескарысныя (манахі, фінансісты). Колькасць людзей, якія займаюцца апошнімі, неабходна скараціць. Ён прапанаваў знізіць кошт судовых пасад і паступова выкупляць іх, планаваў адмену палеты, што прывяло б да ліквідацыі перадачы судовых пасад у спадчыну і скарачэння колькасці Парламента ў два разы. Рэзка быў павышаны ўзрост, з якога дазвалялася прымаць манахства. Але большасць рэформ, задуманых Кальберам, не была рэалізавана. У прыватнасці, палета так і не была ліквідавана, колькасць судовых пасад скарацілася нязначна.

У аснову эканамічнай палітыкі Кальбер паклаў меркантилізм. Перш за ўсё ён імкнуўся дабіцца станоўчага гандлёвага балансу краіны. Тым самым павялічваўся б прыток грошай у Францыю. Гэта дало б магчымасць павялічыць яе ваенны патэнцыял. Палітыка меркантилізму спрыяла развіццю прамысловасці і гандлю. Кальбер заахвочваў развіццё французскай прамысловасці, каб зменшыць увоз у Францыю замежных прамысловых тавараў і адток грошай з краіны. Ён падтрымліваў стварэнне вытворчасці новых тавараў (люстэркі, кружовы, медныя і сталёныя вырабы). Вялікая ўвага надавалася

стварэнню мануфактур, якія выпускалі амуніцыю і ўзбраенне для арміі. Урад канцэнтруе ўвагу на стварэнні буйных прадпрыемстваў (цэнтралізаваных мануфактур). Яны не маглі ахапіць усю тэрыторыю Францыі і трымаліся дзякуючы дзяржаўнай падтрымцы. Многія тавары былі неканкурэнтаздольнымі з-за высокай цаны. Прывілеі, якія атрымлівалі каралеўскія мануфактуры, часта наносілі ўрон іншым мануфактурам, што выклікала незадавальненне прадпрымальнікаў. Прамысловасць для французскага абсалютызму не ўяўляла сабою самакаштоўнасць. Яна разглядалася як сродак для скарачэння ўвозу ў Францыю тавараў і павелічэння вывазу французскіх тавараў за мяжу, каб забяспечыць прыток у краіну звонкай манеты. Кальбер у многім дабіўся сваёй мэты. Увоз іншаземных тавараў зменшыўся, а экспарт павялічыўся.

Для развіцця гандлю былі заснаваны некалькі гандлёвых прывілегіраваных кампаній (Ост- і Вест-Індыйскія, Левантыйская). Кальбер заснаваў манапольныя рынкі для французскіх тавараў праз захоп калоній: Луізіана, Канада, астравы Вест-Індыі. Ён менш зрабіў для развіцця ўнутранага гандлю. Не былі ліквідаваны ўнутраныя мытні, бо з захаваннем граніц паміж правінцыямі была звязана сістэма падаткаабкладання. Толькі цэнтральны раён краіны ўяўляў сабою адзіную мытную прастору, якая была аддзелена ад астатніх правінцый мытнымі граніцамі. Мытная палітыка была важнейшым інструментам для барацьбы з наплывам іншаземных тавараў. У 1667 г. ўводзіцца агульнаацыянальны пратэкцыянісцкі тарыф, які рэзка абмяжоўваў прыток замежных тавараў на французскі рынак. Да Кальбера вельмі рэдка ўсталёўваліся агульныя для ўсяго каралеўства мытныя зборы. Пры ім складаецца агульнафранцузская мытная сістэма, што спрыяла цэнтралізацыі краіны.

Кальбер унёс змены ў падаткавую сістэму. У час Трыццацігадовай вайны рэзка вырасла талля, якую плацілі сяляне. Сялянства было знясілена падатковым ціскам. Таму ўрад ідзе на зніжэнне талі. Цэнтр цяжару ў падаткаабкладанні пераносіцца на ўскосныя падаткі. Калі ў канцы Трыццацігадовай вайны талля складала 2/3 каралеўскіх даходаў, то пры Кальберы – 1/3. Падаткавая сістэма стала больш справядлівай, бо ўскосныя падаткі плацілі і прывілегіраваныя саслоўі. Павялічваецца падаткаабкладанне гараджан. У канцы XVII – пачатку XVIII ст. вялікія ваенныя выдаткі стымулююць увядзенне падаходных падаткаў, якія распаўсюджваюцца і на прывілегіраваныя саслоўі: капіталы ў 1695 г., у 1711 – 1717 гады дзейнічала каралеўская дзесяціна. Гэтыя меры некалькі зменшылі нераўнамернасць у

размеркаванні падаткаў паміж саслоўямі, але не зменшылі падатковы ціск у цэлым, хучэй наадварот.

На вёсцы ў другой палове XVII ст. назіраецца сеньярыяльная рэакцыя. Кальбер імкнецца абараніць сялян ад празмернай эксплуатацыі з боку сеньёраў, каб захаваць іх як падаткаплацільчыкаў. Дзякуючы гэтаму сеньярыяльная рэакцыя не стала ў Францыі афіцыйнай дзяржаўнай палітыкай.

Палітыка Кальбера паспрыяла эканамічнаму развіццю Францыі. Але ён разглядаў поспехі ў прамысловасці, гандлі толькі як сродак умацавання абсалютызму. Для кальберцызма характэрна імкненне пашырыць дзяржаўнае рэгуляванне ў эканамічнай сферы, умацненне цэхавай сістэмы, стварэнне каралеўскіх мануфактур. Гэта перашкаджала развіццю свабоднага прадпрымальніцтва. Рэформы не падрывалі феадальных парадкаў, не ставілі пад сумненне прывілегіраванае становішча французскага дваранства.

Няспыннымі войны Людовіка XIV, рост падатковага ціску прывялі да абнішчання значнай часткі насельніцтва. Па падліках маршала Вабана 60% французцаў у той час жылі ў жабрацтве. Перыядычна паўтараліся галодныя гады: 1662, 1694, 1711. Пастаяннай з'явай былі народныя выступленні. Буйное сялянскае паўстанне ўспыхнула ў Гасконі ў 1664 г. У 1666 – 1670 гадах паўстанні адбыліся ў Лангедоку, Русільёне. У 1674 – 1675 гадах паўстанні ахапілі Гіень і Брытань. На фоне шматлікіх народных выступленняў сваім размахам вылучалася сялянска-плябейскае паўстанне камізараў (рубашачнікаў). Яно пачалося ў 1702 г. у Лангедоку. У ідэалагічным плане яно мела афарбоўку рэлігійнай ерасі, але прычыны паўстання былі сацыяльна-эканамічныя. Толькі ў 1705 г. каралеўскія войскі падавілі паўстанне.

У апошнія гады праўлення Людовіка пачынаецца крызіс французскага абсалютызму. Войны прывялі Францыю да знісцення. Не ўдалося каралю усталяваць панаванне Францыі ў Заходняй Еўропе. У краіне пачала гучаць крытыка як знешняй, так і ўнутранай палітыкі Людовіка XIV. Сведчанем крызісу абсалютызму сталі і шматлікія народныя паўстанні, якія прыгадваліся вышэй. У 1715 г. Людовік XIV памірае.

Пытанні для самакантроля

1 Пералічыце перадумовы фарміравання ранняга абсалютызму ў Францыі.

2 Якія змены ў сістэме дзяржаўнага кіравання Францыі адбываюцца ў канцы XV – першай палове XVI ст.?

3 Якія падзеі прывялі да аслаблення каралеўскай улады ў Францыі ў другой палове XVI ст.?

4 Ахарактарызуйце асноўныя напрамкі палітыкі Генрыха IV і Рышэлье па ўмацаванню каралеўскай улады.

5 Назавіце прычыны Фронды і вызначыце мэты яе ўдзельнікаў.

6 Якія змены адбыліся ў сістэме дзяржаўнага кіравання Францыі ў час праўлення Людовіка XIV?

7 Ахарактарызуйце сацыяльна-эканамічную палітыку французскага абсалютызму пры Людовіку XIV.

Лекцыя 2 Крызіс феадальна-абсалютысцкага ладу ў Францыі ў 1715 – 1789 гадах

2.1 Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця

2.2 Праўленне Людовіка XV

2.3 Нарастанне крызіса феадальна-абсалютысцкіх парадкаў пры Людовіку XVI

Літаратура

Манфред, А.З. Очерки истории Франции XVIII – XX вв. [Текст]. / А.З. Манфред. – М., 1961.

Блуменау, С.Ф. Людовик XV. [Текст]. / С.Ф. Блуменау // Вопросы истории. – 2000 – №9.

Пименова, Л.А. Людовик XVI. [Текст]. / Л.А. Пименова // Вопросы истории. – 2000 – №3.

2.1 Войны Людовіка XIV нанеслі вялікі ўрон Францыі. Толькі ў канцы 20-х – пачатку 30-х гадоў краіна ўступае ў перыяд хуткага эканамічнага ўздыму Ён праяўляецца ў большай ступені ў прамысловасці і гандлі. Але сельская гаспадарка і ў сярэдзіне XVIII ст. давала 3/4 нацыянальнага даходу. У Францыі перавагу меў сялянскі шлях развіцця капіталістычных адносін. У якасці цэнзівы сялянам належала каля 40% зямлі. **Цэнзіва** была вечнаспадчыным трыманнем селяніна. Калі ён выконваў ўсе павіннасці, то сеньёр не меў права сагнаць яго з зямлі. Многія сяляне яшчэ дадаткова і арэндавалі зямлю (на 1, 3, 9 год). Арэнда магла быць і пажыццёвай. За карыстанне цэнзівай селянін плаціў грашовы аброк – цэнз. Паколькі сеньёр быў уласнікам зямлі, прадаючы цэнзіву, селянін уносіў збор на

карысць сеньёра. Арэнда ўяўляла сабою, як правіла, іздольшчыну. У Паўночнай Францыі распаўсюджвалася і грашовая арэнда. Паўночная Францыя вызначалася больш хуткім развіццём капіталістычнага ўкладу ў сельскай гаспадарцы, тут ужо з'яўляецца буйная капіталістычная ферма.

Фінансавая рэформа **Джона Лоу** дала дадатковы штуршок для пераразмеркавання зямельных уладанняў. Многія латыфундыі былі раздроблены, землі перайшлі ў рукі новых уласнікаў, часта выходцаў з трэцяга саслоўя. Аднак ва ўмовах захавання феадальна-абсалютысцкага ладу, развіццё капіталістычных адносін сутыкаецца з цяжкасцямі. Захаванне ўласнасці сеньёраў на зямлю вяло да таго, што сяляне вымушаны несці вялікія павіннасці. Акрамя таго, у феадальнай дзяржаве селянін быў асноўным падаткаплацільчыкам. Асноўная маса сялян застаецца беднай (60% сялян не маглі пражыць толькі з уласнай гаспадаркі). Гэтыя сялянскія гаспадаркі былі натуральнымі ці паўнатуральнымі. Тым самым значна звужаецца ўнутраны рынак, што тармазіла развіццё прамысловасці.

Больш інтэнсіўнаму развіццю сельскай гаспадаркі перашкаджала наяўнасць баналітэтных правоў сеньёраў: на валоданне млынам, пякарней, вінаградным прэсам. Феадальная дзяржава была зацікаўлена ў захаванні сялян як падаткаплацільчыкаў. Таму яна прымала меры для захавання цэнзівы. Гэта перашкаджала павышэнню таварнасці сельскай гаспадаркі праз стварэнне буйных гаспадарак і адтоку свабодных рук у прамысловасць.

Для Францыі другой паловы XVIII ст. характэрна ўзмацненне сеньярыяльнай рэакцыі. Яна праявілася ва ўзмацненні феадальных павіннасцей, захопе сеньёрамі абшчыных зямель па праву трыяжу. Прычынай гэтага стаў рост цэнаў на сельскагаспадарчую прадукцыю.

Прамысловасць у XVIII ст. ужо адыгрывала значную ролю ў эканоміцы Францыі, даючы 1/5 даходу краіны. Прырост прамысловай вытворчасці за XVIII ст. склаў 60%. Найбольшае значэнне мелі баваўняна-папяровая і шоўкаткацкая галіны. Для французскай прамысловасці таго часу было характэрна значнае распаўсюджванне цэнтралізаваных мануфактур, якія ствараліся пры падтрымцы дзяржавы. Але ў XVIII ст. у Францыі ўсё ж значна больш распаўсюджанай была рассеяная мануфактура, шырока прадстаўлены ў вёсцы былі дробныя промыслы. Асаблівасцю развіцця французскай прамысловасці было шырокае выкарыстанне дробнай ручной вытворчасці. Французская мануфактура з-за беднасці асноўнай масы насельніцтва арыентавалася на задавальненне попыту вузкага кола

спажыўцоў: двара, арміі, арыстакратыі. Пераважала вытворчасць тавараў раскошы і ваеннай прадукцыі.

Ва ўмовах абсалютысцкай дзяржавы капіталы знаходзіліся пад пагрозай канфіскацыі. Гэтаму спрыяла кругавая парука пры зборы падаткаў, штрафы, адвольныя канфіскацыі. Каб пазбегнуць непрыемнасцей з маёмасцю, французская буржуазія ўкладае грошы ў набыццё маёнткаў, тытулаў, пасадак. Гэта давала магчымасць увайсці ў лік прывілегіраваных сасловій і гарантаваць сваю маёмасць. Але такія капіталаўкладанні змяншалі колькасць грошай, якія ўкладаліся ў прамысловасць і гандаль. Прагрэсу капіталістычнай прамысловасці перашкаджала захаванне цэхавай сістэмы, прывілеяў, манаполій.

Нягледзячы на ўсе перашкоды, французская мануфактура ў другой палове XVIII ст. дасягнула высокай ступені развіцця. Але тым больш яна адчувала тыя абмежаванні, якія на яе далейшы рост накладваў феадальна-абсалютысцкі лад.

XVIII ст. – час імклівага развіцця французскага гандлю, у першую чаргу знешняга. За 20 – 80-я гады ён вырас у 4 разы, каланіяльны гандаль – у 13 разоў. Аднак ва ўмовах абсалютызму доступ да выгаднага знешняга гандлю быў абмежаваны. Ён канцэнтравалася ў руках нешматлікай гандлёвай алігархіі, буйных манапольных кампаній. Унутраны гандаль развіваецца павольней, але Францыя тым не менш паступова рухалася да стварэння агульнанацыянальнага рынку. Гэты працэс так і не завяршыўся да пачатку рэвалюцыі. У краіне захаваліся многія ўнутраныя мытні.

Развіццё прамысловасці і гандлю патрабуе банкаўскага разліку. Хоць колькасць банкаў і расла, але яны кантраляваліся вузкім колам фінансавай арыстакратыі, большасць банкаў знаходзілася ў Парыжы. Для простага буржуа доступ да банкаўскага крэдыту быў крайне складаным.

Змены адбываюцца і ў сацыяльнай структуры, але яна заставалася яшчэ традыцыйнаю для феадальнага грамадства. Захоўваліся карпаратыўнасць, саслоўная замкнёнасць. Духавенства і дваранства з'яўляліся прывілегіраванымі саслоўямі (духавенства – 130 тыс, дваранства – 140 тыс. чалавек з 26 млн. насельніцтва). Духавенства, каб адстойваць свае пазіцыі, пайшло на цесны саюз з абсалютнай манархіяй, прапагандуе ідэю божскага паходжання каралеўскай улады. Англіійскі гісторык першай паловы XIX ст. Т. Карлейль пісаў: “Цяпер яны падтрымліваюць адзін аднаго і калі падут, то падут разам”. У гэты час аўтарытэт духавенства падае, таму яно з'яўляецца слабою апораю каралеўскай улады.

Слабее сацыяльная апора абсалютызму і ў асобе дваранства. Яно па-ранейшаму дзялілася на дваранства шпагі і дваранства мантыі. Апошняя фарміруецца з прадстаўнікоў трэцяга саслоўя. Вышэйшы слой дваранства быў нешматлікім – 3 тысячы чалавек. Дваранства збяднела, гэта аслабіла і яго палітычную сілу, некаторыя дваране абуржуазіліся. Сярод гэтай часткі дваранства сталі распаўсюджвацца ліберальныя ідэі, якія адмаўлялі існаванне абсалютызму як формы дзяржаўнага кіравання.

Французскі абсалютызм ужо пазбавіўся ранейшай падтрымкі буржуазіі. Буржуазія ўзмацнілася і не мела патрэбы ў апецы з боку абсалютызму. У радах буржуазіі ўмацоўваецца перакананне, што толькі атрымаўшы доступ да ўлады, можна стварыць спрыяльныя ўмовы для прадпрымальніцтва. Доступ да ўлады буржуазія разлічвала атрымаць праз стварэнне прадстаўнічай сістэмы кіравання. Вялікае незадавальненне буржуазіі выклікала сістэма саслоўных прывілеяў. Буржуазія была найбольш арганізаваным класам у радах трэцяга саслоўя, але не самым вялікім. Ёй патрэбен быў саюзнік для барацьбы супраць абсалютызму. У Францыі не склаўся вялікі клас новага дваранства, якое магло б стаць саюзнікам буржуазіі. Таму яна павінна была арыентавацца на саюз з сялянствам і гарадскім плебсам.

Як бачым, сацыяльная база французскага абсалютызму рэзка звужалася, а рады апазіцыі хутка раслі.

2.2 Людовік XV уступіў на трон у 1715 г., калі яму было 5 гадоў. Пры ім быў прызначаны рэгент – герцаг Філіп Арлеанскі. Філіп, пасля даволі жорсткага праўлення Людовіка XIV, ідзе на некаторыя саступкі саслоўям. Ён аднавіў правы парламентаў, правёў палітычную амністыю. Парыжскі парламент набывае вялікую палітычную вагу. Дзяржаўны апарат быў рэарганізаваны, і ўся ўлада сканцэнтравалася ў руках 6 саветаў, залежных ад Парыжскага парламента: унутраных спраў, замежных спраў, ваенны, марскі, фінансава-гандлёвы. Рост уплыву Парыжскага парламента не задавальняў дваранства. Пад яго ціскам Філіп Арлеанскі ў 1718 г. пазбаўляе Парламент права прырэчыць каралеўскім арданансам. Саветы былі ліквідаваны, а для вядзення дзяржаўных спраў прызначаліся статс-сакратары. Яны падначальваліся толькі рэгенту.

У 1716 г. Дж. Лоу пачаў фінансавую рэформу. Ён увёў у абарачэнне крэдытныя банкаўскія білеты, фактычна папярковыя грошы. Гэта дазволіла разлічыцца з дзяржаўным доўгам. Пачалася гульня на акцыях, якія выпускаў банк Лоу. Яны хутка раслі ў цане. Дваране прадаюць землі, каб набыць акцыі, што вяло да

пераразмеркавання зямельнай уласнасці. У 1720 г. Лоу стаў генеральным кантралёрам фінансаў, але ў гэтым жа годзе яго сістэма рухнула. Яго рэформы садзейнічалі развіццю таварна-грашовых адносін і пераразмеркаванню маёмасці на карысць буржуазіі.

У 1723 г. Людовік XV быў абвешчаны паўналетнім. Аўтарытэт каралеўскай улады ў гэты час зніжаўся, але сам прынцып манархіі, як формы спадчынай улады, для падаўляючай большасці французцаў да пачатку рэвалюцыі заставаўся незбылімым. Як у прывілегіраваных саслоўях, так і ў простым народзе жыла моцная вера ў справядлівага караля. Калі кароль стаў правіць самастойна, улада аказалася ў руках фаварытаў. Спачатку гэта быў герцаг Бурбонскі. Пры ім Францыя была даведзена да глыбокага эканамічнага крызісу. У герцага ўзнік востры канфлікт з Парыжскім парламентам. Ён вымушаны быў у 1726 г. саступіць кіраванне кардыналу дэ Флеры.

Шэраг французскіх кансерватыўных гісторыкаў лічаць, што праўленне Людовіка XV і дэ Флеры было даволі паспяховым. Яны ўказваюць на рост насельніцтва, паскарэнне развіцця эканомікі. Дэ Флеры канцэнтравалі ўладу ў сваіх руках. Пры гэтым ён абавіраўся на ордэн іезуітаў і праводзіў палітыку рэлігійнай нецярпімасці. Разгарнулася барацьба каталіцкай царквы супраць янсенаістаў. Гэтая рэлігійная секта адстойвала ідэю аб абранасці перад богам нешматлікіх, удзелу ў вырашэнні рэлігійных спраў міран. Штодзённаю з'яваю сталі адвольныя арышты, зноў абвастрыліся адносіны манархіі з Парыжскім парламентам. Эканамічная палітыка вялася для ўзбагачэння вузкага кола фінансістаў і гандляроў-манапалістаў. Сяляне былі аддадзены пад поўную ўладу сеньёраў. Францыя перажывала імклівы рост цэн на прадукты харчавання, частаю з'яваю быў голад.

Людовік XV быў далёкі ад кіравання краінай, у асноўным займаўся паляваннем. Праўда, часам праяўляў цікавасць да пытанняў знешняй палітыкі і рэлігіі. Пасля смерці дэ Флеры ў 1743 г. усё большую ролю ў дзяржаўных справах сталі адыгрываць фаварыткі караля (дэ Пампадур, Дзюбары і іншыя). Палітычная і ідэйная апазіцыя абсалютызму нарасталала. У 1749 – 1750 гадах па Францыі пракаціліся хваляванні, звязаныя з высокімі цэнамі на харчаванне.

Нарастанне сацыяльнай напружанасці штурхала абсалютызм да правядзення некаторых рэформ. У пачатку 1750-х гадоў кароль і генеральны кантралёр фінансаў Машо пайшлі на ўвядзенне каралеўскай дзесяціны для ўсіх саслоўяў. Але кароль у 1751 г. пад

ціскам прывілегіраваных сасловій, асабліва духавенства, вымушаны быў выдаць указ на вызваленне духавенства ад дзесяціны.

Складанымі былі адносіны з Парыжскім парламентам. У 1753 г. парламент выказаў прэтэнзіі на тое, каб не толькі рэгістраваць эдзікты, але і ўносіць у іх змены і нават ствараць іх. Кароль у адказ арыштаваў лідэраў парламента, многіх адправіў у выгнанне. У 1758 г. рэпрэсіі супраць парламента былі адменены, але гэта не прывяло для знікнення парламенцкай апазіцыі абсалютызму. Рост сацыяльных супярэчнасцей, вострая палітычная барацьба, нарастанне апазіцыі абсалютызму, спробы з яго боку правесці некаторыя рэформы даюць падставы гісторыкам гаварыць пра палітычны крызіс 1750-х гадоў у Францыі (С.Ф. Блуменау).

У 1761 г. абсалютызм робіць спробу ліквідаваць Парыжскі парламент. Але гэта выклікала такое незадавальненне ў грамадстве, што Людовік XV вымушаны быў адступіць. У 1764 г. кароль пад ціскам Парламента забараняе дзейнасць ордэну іезуітаў. У 1771 г. канцлер Мапу робіць новую спробу ліквідаваць Парламент. Большасць лідэраў Парламента былі арыштаваны, многія парламенцкія пасады выкуплены. Парыжскі і Руанскі парламенты былі заменены судовымі палатамі, якія падначальваліся каралю. Але рэформа Мапу была настолькі непапулярнаю, што Людовік XVI, уступіўшы на трон у 1774 г., яе адразу адмяніў.

У пачатку 1770-х гадоў была зроблена спроба правесці рэформу і фінансавай сістэмы. Былі зменшаны пенсіі прыдворным, працэнты па дзяржаўных пазыках, павялічыўся кошт водкupu падаткаў. Абмяркоўвалася пытанне аб шырокім падаткаабкладанні прывілегіраваных сасловій. Як бачым, пачатак 1770-х гадоў – гэта час, калі ўрад Людовіка XV паспрабаваў рэфармаваць архаічныя судовую і фінансавую сістэмы, але гэтыя рэформы не былі даведзены да лагічнага завяршэння.

У цараванне Людовіка XV настае разрыў паміж буржуазіяй і абсалютызмам. І буржуазія, і блізкае да яе ліберальнае дваранства выступаюць цяпер пад сцягам асветніцкай ідэалогіі. Французскае асветніцтва рэзка крытыкавала феадальна-абсалютысцкія парадкі і прапаноўвала замяніць іх новым грамадствам, створаным на аснове рацыянальных схем, распрацаваных асветнікамі. Асветніцтва падрывала тэзіс аб божскім паходжанні каралеўскай улады, а найбольш радыкальныя яго прадстаўнікі лічылі магчымым прыбегнуць да ўзброенага паўстання ў барацьбе з тыраніяй.

Крызіс французскага абсалютызму праявіўся і ў аслабленні міжнароднага становішча Францыі. У 1733 – 1735 гады ў час вайны за польскую спадчыну Людовік XV не змог пасадзіць на польскі трон свайго стаўленіка Станіслава Ляшчынскага. Але ён атрымаў ва ўладанне Латарынгію, і пасля яго смерці яна была далучана да Францыі. Не прынёс Францыі поспеху і ўдзел у вайне за аўстрыйскую спадчыну. У гэты час на першы план выйшла саперніцтва паміж Англіяй і Францыяй у калоніях. У гэтай барацьбе асабліва няўдалай для Францыі была Сямігадовая вайна, калі яна страціла Канаду і большасць уладанняў у Індыі. Сямігадовая вайна паказала, што магутнасць Францыі – гэта міф. Французскі дыпламат граф дэ Селюр адзначаў: "Францыя страціла свой уплыў у Еўропе. Англія спакойна панавала на морах і бесперашкодна заваёўвала абедзве Індыі. Паўночныя дзяржавы дзялілі Польшчу. ... Францыя перастала быць дзяржаваю першага рангу і дазволіла заняць гэтае месца Кацярыне II".

Смерць Людовіка XV у 1774 г. была ўспрынята грамадствам з аблягчэннем. Хаця яго палітыку нельга адназначна характарызаваць як рэакцыйную. Ён, безумоўна, быў прыхільнікам абсалютызму, але без яго крайнасцей. Кароль спрабаваў праводзіць некаторыя прагрэсіўныя рэформы, але ў яго не хапіла палітычнай волі, каб давесці іх да завяршэння.

2.3 Людовік XVI узышоў на трон у 1774 г. Кароль хацеў правіць па-новаму, але пры захаванні традыцый французскага каралеўства. Т.Карлейль адзначаў, што новы кароль быў "поўны надзей зрабіць Францыю шчасліваю, але ён, на жаль, не ведаў, што для гэтага трэба зрабіць". Кароль хацеў перш за ўсё прывесці ў парадак фінансы. Першы яго ўказ 30 мая 1774 г. быў аб адмове ад права на 24 млн. ліўраў, якія па традыцыі выплочваліся каралеве і каралю пры ўступленні на трон. Надзеі на рэформы парадзіла і рашэнне караля 25 жніўня 1774 г. адправіць у адстаўку непапулярных міністраў свайго дзеда Мапу і Церрэ і прызначыць генеральным кантралёрам фінансаў віднага дзеяча асветніцтва **Робера-Жана Цюрга**.

Цюрга пачынае ажыццяўляць рэформы. Ён адмяняе дзяржаўную рэгламентацыю хлебнага гандлю, дарожную паншчыну сялян, замяніўшы яе грашовым зборам, уводзіць свабоду віннага гандлю, ліквідуе цэхі і гільдыі. Гэтыя рэформы спрыялі развіццю буржуазных адносін у Францыі. Кароль першапачаткова падтрымліваў Цюрга, нават тады, калі з увядзеннем свабоднага гандлю хлебам у Францыі выраслі цэны і ў 1775 г. пачалася "мучная вайна". Сітуацыя змянілася,

калі Цюрго стаў рыхтаваць праект увядзення падаткаў на прывілегіраваныя саслоўі і прапанаваў стварыць выбарныя органы ўлады. Кароль убачыў пагрозу для французскага абсалютызму і ў 1776 г. адправіў міністра ў адстаўку.

У 1777 г. Людовіка XVI прызначае новага генеральнага кантралёра фінансаў банкіра **Жака Некера**. Ён паспрабаваў прадоўжыць рэформы фінансавай сістэмы і правінцыйнага кіравання. Некер увёў рэжым эканоміі дзяржаўных сродкаў, скараціў каля 600 прыдворных пасад. Гэта выклікала рост незадаволенасці арыстакратыі, якая прывыкла да вялікіх выплат з казны. У 1781 г. Некер атрымаў адстаўку, падставай да якой стала абнародаванне ім звестак аб дзяржаўным бюджэце. Новым кантралёрам стаў Жолі дэ Флеры. Усе рэформы былі згорнуты. Вынікам стала хуткае паглыбленне фінансавага крызісу. Міністр спрабаваў справіцца з крызісам за кошт буйных займаў у фінансістаў. У 1786 г. апошняю спробу рэформаў на прыкладні рэвалюцыі робіць новы генеральны кантралёр фінансаў Калон. Іх цэнтральным элементам павінна было стаць увядзенне падаткаабкладання прывілегіраваных саслоўяў. Праект рэформы выклікаў рэзкія пратэсты з боку прывілегіраваных і Парыжскі парламент адмовіўся зарэгістраваць адпаведныя арданансы.

Фінансавы крызіс так і не быў пераадолены. Крызіс французскага абсалютызму праявіўся і ў міністэрскай чахардзе. З 1774 па 1789 г. на пасадзе генеральнага кантралёра фінансаў змянілася 12 чалавек. У такой сітуацыі праводзіць паслядоўную фінансавую палітыку было немагчыма. Французскі абсалютызм не здолеў стаць на шлях глыбокіх пераўтварэнняў. Ідэі Асветніцтва аб удасканаленні грамадства не былі ўспрыняты французскай манархіяй. У Францыі не аформіўся асветніцкі абсалютызм як сістэма кіравання, здольная правесці пэўныя рэформы ў адпаведнасці з патрабаваннямі часу. Адсутнасць неабходных рэформ і вяла Францыю да рэвалюцыі 1789 г.

Крызіс абсалютызму праяўляўся ў тым, што ўзмацняецца ізаляцыя каралеўскай улады ўнутры дваранства. Абсалютызм падвяргаўся крытыцы як з боку ліберальнага дваранства за няздольнасць правесці неабходныя рэформы, так і з боку старой арыстакратыі, якая была незадаволеная змяншэннем яе ролі ў кіраванні дзяржавай і засілле абсалютысцкай бюракратыі. Нарастае канфлікт манархіі з дваранствам мантыі, які праяўляецца ў канфлікце караля з Парламантам. У Парыжскім парламенце распалася “міністэрская партыя”, якая на працягу першых 10 гадоў праўлення Людовіка XVI падтрымлівала яго палітыку. Менавіта парламенцкая апазіцыя, якая

сфарміравалася ў 1787 – 1788 гадах, многімі гісторыкамі разглядаецца як пралог Вялікай французскай рэвалюцыі.

Сітуацыя ўскладнялася тым, што ў 1787 г. Францыя сутыкнулася з эканамічным крызісам. Гэта ў многім быў вынік англа-французскага гандлёвага дагавора 1786 г., заснаванага на прынцыпах свабоднага гандлю. Французскія прамысловыя вырабы сталі неканкурэнтназдольнымі нават на ўласным рынку.

Аўтарытэт абсалютызму не магло ўжо ўзняць некаторыя поспехі ў знешняй палітыцы, якою кіраваў граф дэ Вержэ. Францыя падтрымала ЗША ў іх барацьбе з Англіяй. Вайна ў цэлым была пераможная, але не прынесла Францыі істотных тэрытарыяльных здабыткаў.

У 1787 г. крызіс улады ў Францыі стаў відавочным. Абсалютызм ніяк не мог справіцца з фінансавымі цяжкасцямі. Кароль вырашыў пайсці на скліканне **асамблеі натаблей** – сходу прадстаўнікоў вышэйшай арыстакратыі, якія прызначаліся каралём. Тым самым кароль фактычна прызнаваў немагчымасць правіць аднаасобна. Перад натаблямі планавалася паставіць пытанне аб увядзенні падаткаабкладання прывілегіраваных саслоўяў.

Натаблі пачынаюць працу 22 лютага 1787 г. У сваім выступленні генеральны кантралёр фінансаў Калон вымушаны быў прызнаць, што Францыя перажывае глыбокі фінансавы крызіс. Ён лічыў, што галоўная прычына гэтага ў падатковым імунітэце духавенства і дваранства. За прапанову ўвесці падаткаабкладанне на прывілегіраваныя саслоўі 10 красавіка Калон быў адпраўлены ў адстаўку. Генеральным кантралёрам становіцца дэ Брыен, стаўленік каралевы. Па яго парадзе кароль распусціў натабляў. Урад стаў на шлях далейшага павышэння падаткаў.

Але збор натабляў не прайшоў бясплёдна. 17 чэрвеня 1787 г. кароль дазваляе свабодны гандаль зернем. Таксама быў выдадзены каралеўскі эдзікт аб скліканні выбарных правінцыйных асамблей для вырашэння мясцовых пытанняў. Яны атрымалі права кантролю за зборам падаткаў, за фінансавай дзейнасцю мясцовай адміністрацыі. Гугенотам былі вернуты некаторыя правы.

Хутка правінцыйныя асамблеі сталі дэманстраваць сваю апазіцыйнасць. Летам 1788 г. асамблея Брытані адмовілася зацвердзіць закон аб новых падатках. Парыжскі парламент яшчэ летам 1787 г. адмовіўся рэгістраваць эдзікты аб новых падатках. Канфлікт манархіі з Парыжскім парламентам прывёў да таго, што ён

быў разагнаны. Парламенты ў іншых гарадах таксама адмаўляліся рэгістраваць каралеўскія эдзікты аб падатках.

Нарастанне апазіцыі прымушае караля ісці на саступкі. Ён дае адстаўку дэ Брыену і вяртае да ўлады Некера. Той адразу зрабіў выснову, што вывесці краіну з крызісу можна толькі сумеснымі намаганнямі трох сасловій. Для аб'яднання гэтых намаганняў Некер паставіў пытанне аб скліканні Генеральных штатаў. Каб вырашыць гэтае пытанне, кароль 6 лістапада 1788 г. склікае другую нараду натаблей. Асамблея прыняла прапанову аб падвоеным прадстаўніцтве трэцяга саслоўя, але пытанне аб паімённым галасаванні не было вырашана. 12 снежня 1788 г. натаблі разышліся, а 24 студзеня 1789 г. кароль выдаў эдзікт аб выбарах Генеральных штатаў. У трэцім саслоўі выбарчае права атрымалі ўсе мужчыны – падаткаплацільчыкі з 25 гадоў. Для духавенства была дзвюхступенчатая сістэма выбараў, для дваранства – прамыя выбары, для трэцяга саслоўя – шматступеньчатыя выбары.

Такім чынам, крызіс улады ў Францыі ў 1788 – 1789 гады стаў відавочным. Абсалютызм ужо не мог правіць з дапамогаю традыцыйных інстытутаў. Адбылася значная актывізацыя апазіцыі. Масавыя выступленні адбыліся 11 – 12 ліпеня 1788 г. у Дзіжоне. Хваляванні насельніцтва, звязаныя з ростам цэнаў на прадукты харчавання, назіраліся ў Беарне, Брэтані, Дофінэ. Выбары ў Генеральныя штаты спрыялі далейшаму росту палітычнай актыўнасці. З'яўляецца велізарная колькасць брашур на палітычныя тэмы. Адной з найбольш вядомых стала брашура абата Сійеса "Што такое трэцяе саслоўе?", у якой ён найбольш грунтоўна выклаў патрабаванні трэцяга саслоўя. Тойнбі так тлумачыць прычыны апазіцыйнасці французскай буржуазіі абсалютызму: "Французскі буржуа з зайздрасцю назіраў за працвітаннем англійскай буржуазіі і прыйшоў да высновы, што і французская буржуазія магла б працвітаць не горш, калі толькі прымусіць караля Людовіка па прыкладу караля Георга дазволіць сваім падданым вырабляць усё, што заўгодна і свабодна вывозіць свае тавары на любыя рынкі".

Французскае дваранства ў наказах Генеральным штатам адстойвала свае традыцыйныя прывілеі, падавала сябе як саслоўе, найбольш верна служачае каралю, як галоўнага абаронцу Францыі. У той жа час у рады дваранства пранікаюць ідэі Асветніцтва, свабоды і правоў чалавека. Яно прыходзіць да разумення дапушчальнасці для двараніна займацца прадпрымальніцкаю дзейнасцю, служэння грамадству ў тым ліку і праз уплату падаткаў.

5 мая 1789 г. пачынаюць працаваць Генеральныя штаты, пачынаецца эпоха Вялікай французскай рэвалюцыі.

Пытанні для самакантроля

1 Як палітыка французскага абсалютызму ў 1715 – 1789 гадах уплывала на эканамічнае развіццё Францыі?

2 Як змянілася сацыяльная база французскага абсалютызму ў час праўлення Людовіка XV і Людовіка XVI?

3 Спробы правядзення якіх рэформ рабіліся ў Францыі пры Людовіку XV, і чаму яны закончыліся няўдачай?

4 Як змянілася знешнепалітычнае становішча французскага абсалютызму пры Людовіку XV?

5 Якія рэформы спрабаваў ажыццявіць Цюргэ, і чаму яны закончыліся няўдачай?

6 Што з'яўлялася асноўнай прычынай хранічнага фінансаванага крызісу французскага абсалютызму ў другой палове XVIII ст.?

7 Што сведчыла аб паглыбленні крызісу французскага абсалютызму ў час праўлення Людовіка XVI?

8 Якія вынікі мела скліканне асамблей натаблей Людовікам XVI?

9 Чаму кароль вымушаны быў пайсці на скліканне Генеральных штатаў, і як гэта паўплывала на становішча ў грамадстве?

Лекцыя 3 Англіійскі абсалютызм канца XV – першай паловы XVII ст.

3.1 Англіійскі абсалютызм у XVI – пачатку XVII ст.

3.2 Сацыяльна-эканамічнае становішча Англіі ў першай палове XVII ст.

3.3 Англіійскі абсалютызм пры першых Сцюартах

Літаратура

1. Гизо, Ф. История Английской революции. [Текст]. / Ф. Гизо. – Ростов-на Дону, 1996.

2. Барг, М.Д. Великая Английская революция в портретах ее деятелей. [Текст]. / М.Д. Барг. – М., 1991.

3. История Европы. [Текст]. Т.3, 4. – М., 1990, 1994.

3.1 У 1485 г. з завяршэннем вайны руж на англійскім троне ўсталявалася дынастыя **Цюдораў**. Менавіта ў перыяд праўлення гэтай дынастыі да 1603 г. у Англіі склаўся і дасягнуў росквіту абсалютызм. Перад Цюдорамі стаяла задача ўмацаваць пазіцыі каралеўскай улады, якія былі моцна падарваны за час грамадзянскай вайны. **Генрых VII** распусціў феадальныя дружыны, зруйнаваў замкі многіх феадалаў, канфіскаваў землі тых, хто спрабаваў узняць мецяжы супраць каралеўскай улады.

Фарміраванне абсалютызму ў Англіі ішло ў спецыфічных сацыяльных умовах. У ходзе вайны руж была знішчана асноўная маса англійскай арыстакратыі. Генрых VII фарміруе новую **“цюдораўскую арыстакратыю”**, якая была цалкам залежна ад каралеўскай улады. Англійскае дваранства не было замкнутым саслоўем. Яго рады папаўняліся за кошт сельскай і гарадской буржуазіі. Гэта вяло да таго, што ў Англіі не існавала рэзкага антаганізму паміж буржуазіяй і дваранствам. Так лорд Берынг паходзіў з роду суконшчыкаў, лорд Лонсдэйл – з роду гандляроў.

Асаблівасцю англійскага абсалютызму было і тое, што парламент тут захаваўся як важны саслоўна-прадстаўнічы орган улады. З 1529 г. ён атрымаў практыку пастаянных паседжанняў. **“Рэфармацыйны парламент”** засядаў на працягу сямі гадоў. Колькасць дэпутатаў вырасла з 292 да 462. У 1559 г. упершыню была ўведзена практыка недатыкальнасці дэпутатаў парламента. Важнейшай прэрагатывай парламента было права ваціраваць падаткі. Хуткае развіццё капіталістычнага ўкладу ў Англіі збліжала інтарэсы новага дваранства і буржуазіі. Таму ў англійскім парламенце не было рэзкага антаганізму паміж прадстаўнікамі прывілегіраваных сасловій і трэцяга саслоўя. Джэнтры і буржуазія ў парламенце падтрымлівалі палітыку першых Цюдораў, бо мелі патрэбу ў абароне каралеўскай уладай сваіх эканамічных інтарэсаў. Толькі ў апошняй чвэрці XVI ст. можна заўважыць з’яўленне ў парламенце прыкметнай апазіцыі абсалютызму. Каралеўская ўлада мела інструменты, каб трымаць парламент пад кантролем. Манарху належала права вета на рашэнні парламента. Працэдура выбараў у парламент кантралявалася каралеўскай адміністрацыяй.

Палітыка ўмацавання каралеўскай улады была працягнута **Генрыхам VIII** (1509 – 1547). Ён канчаткова ліквідаваў аўтаномію паўночных графстваў і Уэльса, стварыўшы для ўпраўлення імі, адпаведна, Савет Поўначы і Савет Уэльса. У ходзе адміністрацыйных рэформ 1530-х гадоў была створана новая больш цэнтралізаваная

сістэма кіравання Англіяй. Цэнтральным адміністрацыйным органам стаў Тайны савет. Склад яго вызначаўся манархам і ўключаў яго бліжэйшых саветнікаў. Асаблівасцю фарміравання бюракратычнага апарату англійскага абсалютызму было тое, што захоўвалася сістэма патранату. Буйныя чыноўнікі фарміравалі штат сваіх ведамстваў з дваран, якія знаходзіліся пад іх асабістай апекай. Гэтыя дваране атрымлівалі грошы за службу не з казны, а ад свайго патрона.

Спецыфічнай была сістэма мясцовага самакіравання англійскага абсалютызму. Кантроль парламента над ваціраваннем падаткаў падрываў магчымасці англійскага абсалютызму ў справе будаўніцтва ваеннай і адміністрацыйнай структуры. У адрозненні ад кантынентальных краін, дзе ўладу на месцах ажыццяўляла шматлікая каралеўская бюракратыя, аплочваемая з казны, у Англіі замацаваўся прынцып выбарнай мясцовай адміністрацыі, якая не атрымлівала плату з казны. Цэнтральнае месца ў сістэме мясцовай улады належала міравым суддзям, якія вылучаліся на сходах дваранства графства і не атрымлівалі ўтрымання з каралеўскай казны. Міравыя суддзі займаліся не толькі судавытворчасцю, а і ўсімі пытаннямі мясцовага жыцця. Але меліся ў мясцовай адміністрацыі і чыноўнікі, якія прызначаліся каралеўскай уладай.

У сілу таго, што праца асноўнай масы чыноўніцтва ў Англіі не аплочвалася каронаю, яно не ператварылася ў асобую замкнёную касту, якая цалкам забяспечвала свой дабрабыт за кошт пасада. Англійская бюракратыя захавала цесныя сувязі з тымі пластамі грамадства, з якіх яна паходзіла. Гэта перш за ўсё джэнтры і гарадская буржуазія. Эканамічныя інтарэсы бюракратыі часта супадалі з інтарэсамі гэтых пластоў. Таму калі пачало нарастаць незадавальненне новага дваранства і буржуазіі эканамічнай палітыкай манархіі, органы мясцовага самакіравання таксама часта аказваліся ў апазіцыі абсалютызму. А гэта спрыяла нарастанню крызісу абсалютызму.

Цэнтралізацыя закранула і судовую сістэму. Была ліквідавана юрыздыкцыя мясцовых сеньёраў і большая частка судовых спраў стала разглядацца каралеўскімі судамі. Цэнтральнае месца ў судовай сістэме займала **Зорная палата** – судовая палата, створаная для барацьбы з мецяжамі знаці.

Важнай асаблівасцю англійскага абсалютызму было тое, што ён не меў у сваім распараджэнні вялікай рэгулярнай арміі. Асновай узброеных сіл Англіі было мясцовае апалчэнне, на ўтрыманне якога кароль не нёс ніякіх затрат. Сродкі для ўтрымання атрадаў апалчэння

збіраліся па графствах. З насельніцтва ўсіх графстваў, якія знаходзіліся на ўзбярэжжы, збіраліся карабельныя грошы на ўтрыманне флоту, якому манархія надавала значна больш увагі, чым арміі.

Царкоўная рэформа, якую пачаў у Англіі Генрых VIII, стала яшчэ адным крокам на шляху ўмацавання абсалютызму. Кароль і яго бліжэйшыя саветнікі пры правядзенні Рэфармацыі – Томас Кранмер і Томас Кромвель, хацелі дасягнуць дзвюх асноўных мэт: 1) ператварыць англійскую царкву ў нацыянальную царкву, незалежную ад Рыма; 2) папоўніць каралеўскую казну за кошт секулярызацыі царкоўнай маёмасці. Пачаткам Рэфармацыі стаў **“Акт аб супрымацыі”** 1534 г., якім парламент абвясціў англійскую царкву незалежнай ад Рыма. Новая царква на чале з каралём стала важным інструментам умацавання абсалютызму. У той жа час кароль рашуча распраўляўся з прыхільнікамі кальвінісцкай рэфармацыі ў Англіі, бо бачыў у іх дзейнасці і іх дактрыне аб прымаце царкоўнай абшчыны над дзяржаўнай арганізацыяй пагрозу для каралеўскай улады.

Вынікам Рэфармацыі стала секулярызацыя царкоўнай маёмасці. Землі царквы перайшлі ў рукі кароны. Але кароль вельмі хутка распрадаваў гэтыя землі дваранам. Такая аперацыя давала магчымасць умацаваць фінансавое становішча абсалютызму.

У час праўлення **Лізаветы I** (1558-1603) англійскі абсалютызм дасягнуў свайго росквіту, а напрыканцы гэтага царавання сталі праяўляцца ўжо і прыкметы яго крызісу. Пры Лізаветце I былі падаўлены апошнія сепаратысцкія мецяжы, якія ў паўночных графствах спрабавала ўзняць пракаталіцкі настроеная знач у падтрымку шатландскай каралевы Марыі Сцюарт. Пры Лізаветце I значна ўзмацніліся знешнепалітычныя пазіцыі Англіі дзякуючы разгрому іспанскай “Непераможнай армады” ў 1588 г. Для ўмацавання сваёй улады каралева выкарыстоўвала англіканскую царкву. Яна была абвешчана Вярхоўным правіцелем царквы Англіі. У 1571 г. Быў прыняты англійскі сімвал веры з 39 глаў, які замацоўваў каралеўскую рэфармацыю ў краіне.

Каралева для ўмацавання сваёй улады аказвала падтрымку як арыстакратыі, так і буржуазным колам, лавіруючы паміж імі. Пратэктанісцкая палітыка Цюдораў садзейнічала прагрэсу прамысловай вытворчасці і гандлю. Важную ролю ў развіцці суконнай вытворчасці адыгралі каралеўскія статуты, якія забаранілі вываз шэрсці і неапрацаванага сукна з Англіі. Навігацыйныя акты Генрыха VII і Генрыха VIII заахвочвалі мараходства і гандаль

(манаполіі гандлёвым кампаніям, выгнанне ганзейцаў з Англіі ў 1597 г.). Лізавета I актыўна насаджала новыя рамёствы, якіх не было ў Англіі: вытворчасць шкла, паперы, баваўняных тканін.

У той жа час заканадаўства Цюдораў утрымлівала акты, якія аб'ектыўна стрымлівалі развіццё капіталістычных адносін. Акты 1555 і 1563 гадоў абмяжоўвалі колькасць станкоў у майстэрнях і прымяненне таннай наёмнай працы. Цюдоры падтрымлівалі цэхі і ўводзілі забароны на мануфактуры, якія ўзнікалі ў сельскай мясцовасці. Схільнасць Цюдораў да кансервацыі феадальных адносін яскрава праявілася ў сельскай гаспадарцы. Яны выдавалі акты супраць агароджванняў, уводзілі абмежаванні на колькасць авечак на адной ферме. Сялянскае заканадаўства Цюдораў адлюстроўвала зацікаўленасць манархіі ў нармальным функцыянаванні сялянскіх гаспадарак. Сялянства з'яўлялася асноўным падтэкаплацішчыкам і з яго масы набіраліся рэкруты ў час ваенных канфліктаў. Хаця пад ціскам буржуазіі і новага дваранства каралеўская ўлада ішла на саступкі ў пытанні аб агароджваннях, як гэта было ў 1592 – 1593 гадах. Як бычым палітыка Цюдораў – гэта палітыка лавіравання паміж інтарэсамі феадальнай арыстакратыі і інтарэсамі новых класаў, звязаных з развіццём капіталістычных адносін.

У канцы XVI – пачатку XVII ст. праводзіць палітыку лавіравання манархіі становілася ўсё складаней. Ва ўмовах хуткага развіцця капіталістычных адносін паскорыўся працэс збяднення старога феадальнага дваранства. Яно разлічвала атрымаць матэрыяльную падтрымку з боку каралеўскай улады. Але аказаць яе ва ўмовах фінансавага крызісу ўраду Лізаветы I было складанна.

Адначасова да горшага мяняюцца адносіны паміж каралеўскай уладаю і буржуазіяй і новым дваранствам. У апошнія гады свайго праўлення Лізавета I рэзка ўзмацніла ціск на парламент, патрабуючы ўсё новых субсідый, павялічыла пошліны з гандлёвых кампаній. Асаблівае незадавальненне насельніцтва выклікаў нябачны рост у 90-я гады XVI ст. колькасці манапольных кампаній. Яны падаўлялі прадпрымальніцкую свабоду. Дзяржаўнае рэгуляванне, якое раней спрыяла развіццю эканомікі, цяпер ператвараецца ў перашкоду развіцця. Інтэрэсы буржуазіі сталі прыносіцца ў ахвяру на карысць арыстакратыі і кароны.

У той жа час у Англіі адбываўся імклівы рост капіталістычных адносін, а разам з ім і рост эканамічнай і палітычнай магутнасці буржуазіі і новага дваранства. У канцы XVI ст. яны пачынаюць выказваць прытэнзіі на ўдзел у палітычнай уладзе. Гэта прывяло да

фарміравання апазіцыі ў парламенце. У апошніх парламентах Лізаветы I найбольш вострыя спрэчкі выклікала пытанне аб манаполіях.

Парушэнне балансу, раўнавагі ў сацыяльна-эканамічнай палітыцы кароны на карысць феадальных колаў, фінансавое банкруцтва кароны, нарастанне яе канфлікта з парламентам сведчаць пра тое, што ў пачатку XVII ст. англійскі абсалютызм уступіў у час крызісу.

3.2 Англійская рэвалюцыя – першая рэвалюцыя агульнаеўрапейскага маштабу. Яна садзейнічала станаўленню заходняй цывілізацыі і паскорыла развіццё капіталізму. Яе вынікам стаў і крах англійскага абсалютызму. Паўстае пытанне: чаму менавіта ў Англіі адбылася першая буржуазная рэвалюцыя агульнаеўрапейскага маштабу? Прычыны трэба шукаць перш за ўсё ў асаблівасцях сацыяльна-эканамічнага развіцця Англіі ў той час. У Англіі развіццё капіталічных адносін больш ахапіла сельскую гаспадарку, чым прамысловасць, і больш закранула вёску, чым горад. Ломка феадальнага спосабу вытворчасці адбылася раней у сельскай гаспадарцы, чым у прамысловасці. Агароджванні далі штуршок для развіцця капіталізму на вёсцы. Сельская гаспадарка ўцягваецца ў рыначныя адносіны. Яна ў пачатку XVII ст. была ўжо цесна звязана як з унутраным, так і са знешнім рынкам. У гэты час адбываецца рэвалюцыя цэн, праявіўшаяся ў рэзкім падаражанні сельскагаспадарчай прадукцыі. Зямля стала прывабнай сферай для ўкладання капіталаў.

У Англіі асноўная маса зямлі належала лордам, а сяляне з'яўляліся толькі трымальнікамі зямлі. Існавалі дзве асноўныя формы трымання зямлі. Фрыгольд – гэта свабоднае трыманне, і права сялян абаранялася традыцыяй. Залежнасць фрыгольдэраў ад лорда была намінальнай, але яны складалі меншасць сялянства. **Капігольд** уяўляў сабою трыманне зямлі па копіі на пэўны перыяд (звычайна на 9 год). Пры заключэнні, ці перазаклучэнні копіі павінны былі ўносіцца пэўныя плацяжы. Лорд пасля заканчэння тэрміну копіі мог сагнаць селяніна з зямлі. Большасць сялян адносілася да ліку капігольдэраў.

Цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю ў першай палове XVII ст. раслі, адпаведна, рос і кошт зямлі, а рэнты, якую плацілі традыцыйныя трымальнікі, не магла так імкліва павышацца. Гэта не задавальняла лендлордаў. У XVI – пачатку XVII ст. з'яўляецца шмат людзей, якія хацелі ўкласці свае грошы ў зямельную ўласнасць. У асноўным гэта былі гараджане. Лорды бачылі рашэнне ў тым, каб сагнаць дробных

трымальнікаў і здаць зямлю капіталістычным арэндатарам. Гэта было звязана з тым, што павіннасці, якія неслі капігольдэры і фрыгольдэры, былі ніжэй, чым рыначная арэндная плата. Таму лордам было зручней здаваць зямлю ў арэнду. Па краіне ў пачатку XVII ст. практываецца хваля новых агароджванняў. У сельскай гаспадарцы Англіі капіталістычны лад імкліва выцясняе феадальны. Паступова адбываецца пераразмеркаванне зямельнай уласнасці. Новыя арэндатары былі заможныя людзі з горада, сярэдняе дваранства (джэнтры). Такіх дваран, якія ўжывалі капіталістычныя метады гаспадарання называлі **новае дваранства**. Частка дваранства засталася вернай старым феадальным метадам гаспадарання – гэта **старое дваранства**.

Развіццё капіталізму дастаткова актыўна ідзе ў прамысловасці і гандлі. Пачынаецца станаўленне капіталістычнага ўкладу ў тых галінах, для развіцця якіх патрэбен быў вялікі капітал (вугальная прамысловасць, металургія) – утвараюцца цэлыя кампаніі прадпрымальнікаў. У Англіі ўзнікае значная колькасць мануфактур, але гэты працэс сутыкаецца і са значнымі перашкодамі. Адной з іх з’яўляецца захаванне цэхаў. З-за цэхавых абмежаванняў складана было адкрыць мануфактуру ў горадзе. Але самі цэхі не маглі забяспечыць патрэбы людзей у прамысловых вырабах. Каб пераадолець супраціўленне цэхаў, прадпрымальнікі сталі ствараць мануфактуры ў сельскай мясцовасці. Тут мануфактура была побач з сыравінай, мелася шмат свабодных рабочых рук. Вялікае развіццё ў гэты час атрымлівае рассяяная мануфактура, якая не патрабавала пабудовы вытворчых памяшканняў і была больш выгадная эканамічна.

Цэхі ў пачатку XVII ст. перажываюць крызіс. Імкліва ідзе сацыяльнае расслаенне майстроў. Фарміруецца цэхавая верхушка, якая бярэ пад свой кантроль збыт тавараў. Яна стварае для гэтага гандлёвыя кампаніі. Астатнія майстры становяцца больш беднымі. Цэхі разбураюцца. У Англіі ў прамысловасці складваецца цэлы комплекс супярэчнасцей: паміж мануфактурамі і цэхамі, паміж мануфактурамі і рабочымі, ўнутры цэхаў паміж найбольш заможнымі майстрамі і збяднелымі членамі цэха. Галоўная вытворчасць у англійскай прамысловасці ў той час – гэта вытворчасць сукна. У 20-я – 30-я гады XVII ст. назіраецца крызіс гэтай галіны, асноўныя прычыны якога – высокія падаткі і панаванне манапольных кампаній.

Больш прывабнай, у параўнанні з прамысловасцю, сферай укладання капіталу заставаўся гандль. Пачатак XVII ст. – гэта эпоха, калі лакальныя рынкі зліваюцца ў агульны нацыянальны рынак. Цэнтрам яго быў Лондан (насельніцтва – 200 тыс. чалавек). Вялікую ролю ў развіцці знешняга гандлю набылі манапольныя кампаніі: Ост.-Індская, Вест-Індская і іншыя. Доступ у гэтыя кампаніі быў абмежаваны. Большасць гандаляроў не ўваходзіла ў гытыя кампаніі. Палітыка Сцюартаў стрымлівала развіццё капіталізму (забарона агароджванняў, падтрымка цэхаў, манаполіі). Гэта спрыяла нараджэнню апазіцыі ў новых сацыяльных сляях.

Адбываюцца змены і ў сацыяльнай структуры грамадства. Вяршыню яго складала вышэйшая феадальная арыстакратыя. Назіраецца тэндэнцыя да яе збяднення, эканамічнага аслаблення. Дваранства раскалолася на старое і новае. Новае дваранства было звязана з капіталістычным укладам, старое – прытрымлівалася феадальных традыцый і парадкаў. Станаўленню новага дваранства дапамагла англійская Рэфармацыя. Зямля, канфіскаваная ў царквы, была раскуплена галоўным чынам тымі дваранамі, якія сталі на шлях капіталістычнага прадпрыемальніцтва. У англійскім дваранстве ў той час найбольш шматлікі пласт – гэта сярэдняе дваранства (джэнтры), якое падзялялася на тры праслойкі:

- баранеты
- эскваэры
- джэнтэльмены.

Сярод іх было шмат тых, хто пераходзіў да капіталістычных форм гаспадарання.

Сяляне ў Англіі па свайму прававому і маёмаснаму статусу таксама падзяляліся на некалькі пластоў. Па прававому статусу выдзяляліся фрыгольдэры і копігольдэры. Па маёмаснаму становішчу найбольш заможная частка сялян належала да ліку йоменаў (даход больш за 40 шылінгаў у год). Каля 28% сялян належала да катэгорыі котэраў. Гэта трымальнікі хіжын, якія мелі невялічкі кавалачак зямлі, з якога не маглі пракарміцца. Іх колькасць увесь час павялічвалася. Многія сяляне працавалі на сельскіх мануфактурах. На вёсцы пачаўся працэс сацыяльнай дыферэнцыяцыі сялянства. З аднаго боку фарміруецца слой паўпераў, з другога – з'яўляецца вярхушка сялянства (йомены).

У гарадскім насельніцтве можна выдзеліць наступныя сацыяльныя пласты: фінансава-гандлёвая алігархія, заможнае бюргерства, паўперы. Значная частка насельніцтва горада ўжо была звязана з капіталістычным укладам.

3.3 У 1603 г. памерла Лізавета I і да ўлады ў Англіі прыходзіць новая шатландская дынастыя **Сцюартаў**, каралём становіцца Якаў I. Ён, прыйшоўшы на англійскі трон, дрэнна разумеў сітуацыю ў Англіі. Гэта быў час калі англійскі абсалютызм уступіў у перыяд крызісу. У Англіі ў канцы XVI ст. стала відавочна, што капіталістычнаму ўкладу ўжо не патрэбна апека з боку абсалютызму. Таму англійскае бюргерства ўсё больш адмаўляе каралеўскай уладзе ў падтрымцы. Так як дваранства раскалолася, то і яно перастала быць надзейнай апорай караля. Ёю засталася толькі старое дваранства. Але мяняецца размеркаванне ўласнасці не на карысць старой арыстакратыі, у сувязі з чым змяняецца яго як эканамічная, так і палітычная вага.

Новыя слаі дваранства занялі пануючае становішча ў парламенце. Яны спадзяваліся, што калі Якаў I узыйдзе на трон, то ён пашырыць прывілеі парламента. Але новы кароль хацеў правіць па-абсалютысцкі. У 1603 г. быў сабраны парламент, дзе Якаў I заявіў аб сваіх прэтэнзіях на абсалютную ўладу, якая была, па яго словах, божскай, і толькі кароль мог склікаць парламент. Парламент склаў дакумент “Апалогія палаты абшчын”, дзе выкладаўся пункт гледжання апазіцыі, як павінна будавацца сістэма кіравання ў Англіі. Было сказана, што вярхоўная ўлада належыць парламенту на чале з каралём. Адваргаўся тэзіс аб божскім паходжанні ўлады караля.

Спрэчка аб правах парламента і караля не была тэарэтычнай. У практычнай плоскасці пытанне звязалася да таго, ці мае права кароль аднаасобна ўводзіць падаткі. Паўстала і пытанне аб рыцарскіх трыманнях. Нават лорды былі не ўласнікамі, а толькі трымальнікамі зямлі як васалы караля. Гэта давала каралю ўладу над дваранствам. Манарху была прапанавана здзелка: за 200 тыс. фунтаў сцерлінгаў (па тых часах гэта была велізарная сума) ён павінен быў пагадзіцца з правам прыватнай уласнасці на зямлю дваран, але кароль адмовіўся. З-за пастаяннай канфрантацыі кароль часта распускаў парламент да заканчэння тэрміну яго работы.

Прад’яўляючы прэтэнзіі на абсалютную ўладу, Якаў I не ўлічыў, што ў той час сацыяльная база абсалютызму была ўжо вельмі вузкая. Палітыка лавіравання паміж дваранствам і буржуазіяй стала немагчымай, бо сфарміраваўся буйны клас новага дваранства, які зблізіўся з буржуазіяй. Гэты магутны ў эканамічным плане сацыяльны блок аказаўся ў апазіцыі да каралеўскай ўлады. Старая арыстакратыя была аслаблена эканамічна і не магла ўяўляць надзейную апору абсалютызму. Кароль мог разлічваць на падтрымку гандляроў-манапалістаў. Але гэты сацыяльны слой быў нешматлікі.

Канфлікт паміж апазіцыяй і абсалютызмам закрануў і рэлігійную сферу. Ідэалогіяй англійскай рэвалюцыі становіцца пурытанізм. Па сутнасці ён успрыняў асноўныя палажэнні кальвінізму. Галоўную задачу пурытане бачылі ў паглыбленні рэфармацыі ў Англіі, каб зрабіць немагчымым вяртанне да каталіцызму. Англіканская царква мала чым адрознівалася ад каталіцкай. Перш за ўсё пурытане дабіваліся ліквідацыі епіскапату. Джэнтры, якія атрымалі царкоўныя землі, баяліся рэстаўрацыі каталіцтва. У царкоўнай сферы пурытане прапаноўвалі пераход да сістэмы, пры якой кожная абшчына будзе выбіраць прэсвітара, а ўсе рэлігійныя пытанні ў маштабе краіны будзе вырашаць савет прэсвітараў. Пурытанізм раздзяляецца на дзве плыні: прэсвітарыяне і індэпендэнты. Апошнія адстойвалі тэзіс, згодна якому кожная абшчына павінна быць свабоднай і незалежнай у рэлігійных пытаннях, і ніякі орган не павінен ажыццяўляць прымус па гэтых пытаннях. Чалавек таксама павінен быць свабодным у выбары веры, але толькі ў межах пратэстанцкай рэлігіі. У 1603 г. Якаў I сабраў канферэнцыю для абмеркавання рэлігійных пытанняў і аб'явіў, што ў рэлігіі не будзе ніякіх новаўвядзенняў. Пасля гэтага на пурытан абрушыліся рэпрэсіі.

Кароль працягваў раздаваць гандлёвыя манаполіі. У 1621 г. у Англіі налічвалася 700 манаполій. Парламент прасіў спыніць продаж патэнтаў, але гэтая практыка працягвалася. Тым самым каралеўская ўлада настрайвала супраць сябе шырокія колы прадпрымальнікаў, якія былі звязаны з гандлёвымі аперацыямі, але не трапілі ў лік манапалістаў. Яшчэ адна праблема, з-за якой сутыкаліся каралеўская ўлада і сацыяльныя пласты, звязаныя з развіццём капіталістычнага ўкладу – агароджванні. Каралеўская ўлада прымала законы аб забароне агароджванняў, а новаму дваранству яны былі выгадныя. Гэтыя законы часта не выконваліся, бо ў караля не было бюракратычнага апарата і моцнай арміі, каб дабіцца іх выканання. Карона галоўным чынам спаганяла штрафы за незаконныя агароджванні.

Знешняя палітыка Сцюартаў таксама незадавальняла новыя сацыяльныя пласты. Іспанія лічылася традыцыйным вораг Англіі, а Якаў I хацеў міра з Іспаніяй. З'явіўся праект шлюбу наследніка трону прынца Карла з іспанскай прынцэсай. Пурытане з ліку буржуазіі і новага дваранства баяліся пранікнення каталіцтва з Іспаніі. Шырокім было незадавальненне і няўдалай экспедыцыяй у Ла-Рашэль.

Якаў I хацеў абысціся без парламента і з 1611 па 1621 г. парламент не склікаўся. Парламент, які быў скліканы ў 1621 г., выступіў з

крытыкай палітыкі караля, яго міністраў, і Якаў I яго распусціў. У 1624 г. зноў склікаецца парламент. Кароль разлічвае атрымаць ад яго субсідыі, але дэпутаты падваргаюць рэзкай крытыцы палітыку караля і адмаўляюць у субсідыях. Канфлікт паміж каронай і парламентам абвастраецца. У такой сітуацыі ў 1625 г. Якаў I памірае.

У 1625 г. карлём Англіі становіцца Карл I. У яго пачынаюцца тыя ж сутычкі з парламентам, што былі раней пры Якаве I. Найвышэйшы іх уздым прыпадае на 1628 – 1629 гады. Вялікія фінансавыя праблемы вымушаюць караля склікаць парламент, а парламент крытыкуе палітыку караля, перш за ўсё яго імкненне да збліжэння з Іспаніяй – аплотам каталіцызму. Парламент 1628 г. быў распушчаны каралём. У 1629 г. Карл I зноў склікае парламент, які прыняў “Петыцыю аб праве”. У ёй гаварылася аб злоўжываннях каралеўскай улады, і парламент заклікаў караля вярнуцца да “традыцыйных англійскіх вольнасцей”. Парламент выказаў прэтэнзіі, каб прызначаць саветнікаў караля, запатрабаваў адмены манаполій. Патрабаванні не былі прыняты і кароль зноў распусціў парламент. З 1629 г. на працягу 11 гадоў Карл I правіць без парламента. Каб справіцца з фінансавымі праблемамі, кароль аднавіў некаторыя ўжо практычна забытыя старадаўнія зборы, як “карабельныя грошы”. Гэты падатак, які некалі плацілі прыморскія графствы, цяпер распаўсюджваўся на ўсе графствы Англіі. Апазіцыя зразумела, што калі гэты збор стане рэгулярным, то ў караля будзе незалежная ад парламента крыніца фінансавання. Яна заклікае англічан не плаціць падаткі. Аб’яўлялася, што кожны, хто плаціць гэты падатак – вораг Англіі. Вялася вельмі шырокая прапаганда, якая мела поспех. Хутка збор “карабельных грошай” скараціўся да 30% ад запланаванага. Пачаліся рэпрэсіі супраць тых, хто адмаўляўся плаціць. Але аўтарытэт каралеўскай ўлады падаў. Выявілася адна са слабасцей англійскага абсалютызму – кароль не мае ні арміі, ні бюракратычнага апарату для ажыццяўлення шырокамаштабных прымусовых мер.

Каралеўская ўлада магла больш менш спраўляцца з фінансавымі цяжкасцямі, пакуль Англія жыла ва ўмовах міру. Але ў 1638 г. пачалася вайна з Шатландыяй, дзе ўсталявалася прэсвітарыянская царква. Вайна пачынаецца з-за таго, што Карл I не прызнае перамен арганізацыі царквы ў Шатландыі. Англічане церпяць шэраг паражэнняў. У 1639 г. ваенныя дзеянні былі перанесены на тэрыторыю Англіі. У такіх умовах вясной 1640 г. кароль аб’явіў аб скліканні парламента. Гэты парламент атрымаў назву “Кароткі парламент”. Ён склікаўся каб увесці новыя падаткі для фінансавання

вайны, але парламент адмовіў у гэтым каралю і быў распушчаны. Восенню 1640 г. склікаецца новы парламент, які атрымаў назву "Доўгі парламент". У лістападзе 1640 г., са скліканнем "Доўгага парламента", пачынаецца Англійская рэвалюцыя.

Пытанні да самакантроля

1 У чым асаблівасці фарміравання дваранскага саслоўя ў Англіі ў перыяд Сцюартаў?

2 У чым розніца паміж старым і новым дваранствам у Англіі?

3 Якія асаблівасці сістэмы кіравання, характэрныя для англійскага абсалютызму?

4 Як ажыццяўленне Рэфармацыі ў Англіі паўплывала на станаўленне сістэмы абсалютызму?

5 Як змянялася сацыяльная база англійскага абсалютызму на працягу XVI – першай паловы XVII ст.?

6 Чаму крызіс абсалютызму ў Англіі наступіў значна раней, чым у іншых еўрапейскіх краінах?

7. Па якіх пытаннях ішла барацьба паміж каронай і парламентам пры першых Сцюартах?

8 Якую ролю ў фарміраванні антыабсалютысцкай апазіцыі адыграў пурытанізм?

9 Што ў палітыцы англійскага абсалютызму стварала перашкоды на шляху развіцця капіталізму?

10 Чым быў выкліканы фінансавы крызіс англійскага абсалютызму ў 1630-я гады?

Лекцыя 4 Абсалютызм у краінах Паўднёва-Заходняй Еўропы

4.1 Асаблівасці фарміравання абсалютызму іспанскіх Габсбургаў.

4.2 Эканамічны ўздых і асветніцкі абсалютызм у Іспаніі ў XVIII ст.

4.3 Асноўныя тэндэнцыі развіцця Партугаліі ў другой палове XVII – XVIII ст. і фарміраванне абсалютысцкай сістэмы.

4.4 Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця і фарміравання палітычных структур Італіі ў XVI – XVIII ст.

Літаратура

Кандэлоро, Дж. История современной Италии. [Текст]. / Дж. Кандэлоро. – М., 1978. – Т. 1.

История Италии. [Текст]. В 3-х т. – М., 1971. – Т. 1.

История Европы. [Текст]. Т.3, 4. – М., 1990, 1994.

4.1 Спецыфіка фарміравання абсалютызму ў Іспаніі звязана з асаблівасцямі сацыяльна-эканамічнага развіцця гэтай краіны. У Іспаніі ўжо ў XVI ст. адбываўся працэс экспрапрыяцыі дваранствам абшчынных зямель. Сяляне выцясняюцца на горшыя землі. Унутраны гандаль быў абмежаваны толькі мясцовымі рынкамі. Знешні (каланіяльны) гандаль з'яўляўся манаполіяй прывілегіраваных гандалёвых кампаній. Мануфактура пачынае развівацца ў XV – XVI ст., але ў сярэдзіне XVII ст. іспанская мануфактура прыходзіць у заняпад.

Важная асаблівасць гістарычнага працэсу ў Іспаніі ў пачатку новага часу – засілле каталіцкай царквы. Яна дабілася як эканамічнай, так і палітычнай самастойнасці ад дзяржавы. Умяшанне царквы ва ўнутраную палітыку адмоўна адбілася на эканамічным развіцці краіны. Паследаванні па яе ініцыятыве марыскаў і іншых рэлігійных дысэдэнтаў прывялі да значнага скарачэння колькасці насельніцтва (з 10 да 6,5 млн.) і заняпаду рамясла, якое раней адыгрывала важную ролю ў развіцці іспанскай эканомікі.

Войны Рэканкісты выхоўвалі шырокія масы народа ў духу палітычнай актыўнасці і спрыялі стварэнню вялікай колькасці органаў самакіравання ў выглядзе разнастайных магістратур, якія часта не былі абмежаваны ніякімі цэнтральнымі інстытутамі ці законамі. Гарады і дваранства прысвоілі сабе шматлікія прывілеі, “**фуэрос**”. Цэнтралізацыі Іспаніі перашкаджала тое, што гэтае каралеўства фарміравалася з розных абласцей, якія моцна адрозніваліся па культурных і дзяржаўных традыцыях. Астурія, Леон, Галісія, Касцілія мелі готскія традыцыі. Навара, Арагон, Каталонія – франкскія. Іспанія першапачаткова ўяўляла сабою федэрацыю двух каралеўстваў: Арагона і Касціліі. Таму для Іспаніі на працягу ўсяго новага часу былі характэрны моцныя сепаратысцкія тэндэнцыі.

Умацаванне каралеўскай улады адбылося пры **Карле I** (як імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі – Карл V). Але ён быў не столькі іспанскім каралём, колькі імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі. Адпаведна, яго намаганні былі накіраваны на ўмацаванне

манархічнай улады ў рамках ствараемай ім універсальнай імперыі. Яго сын, **Філіп II**, быў ужо ўласна іспанскім каралём, і ён працягнуў намаганні свайго бацькі па ўмацаванню манархіі, але ўжо ўласна іспанскай. На думку Г. Кёнігсберга, пры гэтым манарху ўжо можна гаварыць пра ўсталяванне ранняга абсалютызму ў адной з частак Іспаніі – у Касціліі. Філіп II усё больш і больш ставіў у падначаленне мясцовыя картэсы і без усялякага супраціўлення з іх боку ўводзіў новыя падаткі.

Важную ролю ў кіраванні краінай сталі іграць **летрадо** – чыноўнікі з юрыдычнай, ці тэалагічнай адукацыяй. Яны да канца XVI ст. моцна пацяснілі значыць у справе кіравання дзяржавай.

У час Трыццацігадовай вайны Іспанія панесла вялікія страты. Быў пастаўлены пад сумненне статус Іспаніі як вялікай дзяржавы. Кароль Філіп IV адмовіўся падпісаць Вестфальскі мір у 1648 г. і працягваў вайну з Францыяй спачатку ў саюзе з Англіяй. У 1655 г. Кромвель парваў саюз з Іспаніяй і заключыў яго з Францыяй. У 1659 г. Філіп IV пайшоў на заключэнне нявыгаднага міру з Францыяй. Буйной знешнепалітычнай няўдачай Іспаніі стала і тое, што ў 1665 г. яна вымушана была прызнаць незалежнасць Партугаліі.

У 1665 г. пачынаецца цараванне апошняга іспанскага Габсбурга **Карла II**. Пры ім рэальная ўлада канцэнтруецца ў руках фаварытаў. У Еўропе чакалі хуткай смерці караля, здороўе якога было слабым. Паколькі ў яго не было наследніка, то пры двары разгарнулася барацьба дзвюх партый. Французская партыя выступала за тое, каб трон пасля смерці Карла II перайшоў да французскіх Бурбонаў. Нямецкая, ці аўстрыйская партыя дамагалася перадачы трона аўстрыйскім Габсбургам. На першым этапе царавання Карл II дзейнічае ў русле французскай палітыкі, але потым ён далучаецца да антыфранцузскіх кааліцый. Войны апошняй трэці XVII ст. былі для Іспаніі няўдалымі. Яна страчвае частку сваіх земель ў Паўднёвых Нідэрландах. Другі шлюб Карла II спрыяў умацаванню пры двары германскай партыі, але перад смерцю ён прызначае сваім наследнікам французскага прынца.

Да XVIII ст. абсалютная манархія усталявалася толькі ў адной частцы Іспанскага каралеўства – Касціліі. Тут, за выключэннем некаторых аўтаномных абласцей (Навара, Галісія Астурія), ужо склаліся адзіныя цэнтралізаваныя падатковая, мытная і адміністрацыйная сістэмы. Асаблівасцю касцільскай абсалютнай манархіі было тое, што яна развівалася ў саюзе з арыстакратыяй. Капіталістычны ўклад у Іспаніі быў вельмі слабы. Таму бюргерства не

ўяўляла тут значнай эканамічнай і палітычнай сілы. У Іспаніі не было сацыяльнай базы для правядзення манархіяй палітыкі лавіравання паміж дваранствам і буржуазіяй, характэрнай для класічнага абсалютызму.

Старая сістэма саветаў, як органаў кіравання, якія засядалі ў Мадрыдзе, была разгалінаванай. Дзейнічалі дзяржаўны і ваенны саветы, саветы якія кіравалі асобнымі тэрыторыямі, існаваў інквізіцыйны савет. З умяшчэннем абсалютысцкай тэндэнцыі кароль пачынае фарміраваць бюракратычную сістэму кіравання. Але з-за засілля арыстакратыі ў каралеўскіх саветах аказалася вельмі складанна стварыць кіруючыя органы міністэрскага тыпу. Толькі ў пачатку XVIII ст. ў Касціліі быў створаны **кабінет-савет**, у якім міністры ўзначальвалі пэўныя ведамствы. **Картэсы** Касціліі ў другой палове XVII ст. кароль ужо не збірае, але юрыдычна яны не спыняюць сваё існаванне. Картэсы мелі пастаянна дзеючыя органы – **дэпутаты**, якія засядалі ў Мадрыдзе і давалі згоду на збор падаткаў. З 1660 г. урад стаў вырашаць пытанні ўвядзення новых падаткаў метадам апытання прадстаўленых у картэсах гарадоў паасобку і з дапамогаю ціску дамагаўся патрэбнага выніку. Але пры гэтым гарады Касціліі захоўвалі значную самастойнасць. Абсалютызм Касціліі аказаўся няздольны правесці фінансавую рэформу. Алькаба – асноўны прамы падатак, па-ранейшаму аддаваўся адкупшчыкам. Дваранства і духавенства па-ранейшаму мела падатковы імунітэт. Таму фінансавыя рэсурсы каралеўскай улады заставаліся адносна невялікімі.

Арагонскія землі мелі свае звычаі і традыцыі, і кароль асабіста, ці праз віцэ-караля, прыносіў прысягу на іх захаванне. Тут дзейнічалі дастаткова ўплывовыя картэсы, якія ў канцы XVII ст. склікаліся ўжо не рэгулярна. Затое працягвалі засядаць дэпутаты, якія ваціравалі падаткі. Шырокай аўтаноміяй карысталіся гарады Арагона. Існаваў мясцовы суд побач з каралеўскім. У Мадрыдзе пры каралю існаваў арагонскі савет. Можна канстатаваць, што ўлада караля ў Арыгоне ў канцы XVII ст. была даволі моцнай па мерках саслоўна-прадстаўнічай манархіі, але яшчэ далёкай ад абсалютызму. Кароль ужо прызначаў важнейшых адміністрацыйных асоб Арагона. Не была завершана цэнтралізацыя Іспаніі. Землі Арагона і Касціліі былі адзелены мытнымі граніцамі.

У 1700 г. на трон уступае **Філіп V Бурбон** (правіў па 1746 г.). Гэта выклікала Вайну за іспанскую спадчыну. Яна прынесла Іспаніі вялікія эканамічныя страты. У 1703 г. склалася пагроза таго, што Філіп V

будзе звергнуты з іспанскага трона. Важную ролю ў поспехах аўстрыйскага эрц-герцага Карла адыгрывала тое, што на яго бок перайшло дваранства і гарады Арагона. 25 красавіка 1707 г. Філіп V атрымаў буйную перамогу пры Альмансе. Дзякуючы ёй ён падначаліў сабе землі Арагона. Былі знішчаны ўсе прывілеі арагонскіх зямель, картэсы распушчаны, арагонскі савет ліквідаваны, у гарады Арагона назначаны каралеўскія чыноўнікі.

Па Утрэхцкаму міру 1713 г. большасць вядучых дзяржаў Еўропы прызнала Філіпа V іспанскім каралём. У Іспаніі яму давялося сутыкнуцца з мецяжом у Каталоніі. 11 верасня 1714 г. каралеўская армія авалодала Барселонай, сталіцай Каталоніі. З завяршэннем Вайны за іспанскую спадчыну і падаўленнем унутраных мецяжоў Філіп V умацоўвае абсалютызм. З 1709 г. ён пачынае склікаць агульнаіспанскія картэсы. Але з цягам часу яны склікаюцца ўсё радзей, а функцыі іх былі абмежаваны, і яны ўжо не мелі пастаянных органаў. На ўсе землі Арагонскага каралеўства пачынаюць распаўсюджвацца некаторыя падаткі Касціліі. Але асноўны прамы падатак алькабала застаўся чыста касцільскім. Ідэя распаўсюджвання яго на Арагон сустрэла моцную крытыку і ад яе прыйшлося адмовіцца. У 1717 г. у Іспаніі былі адменены ўнутраныя мытні, што было важным крокам на шляху ўмацавання адзінства краіны.

Істотныя змены адбыліся ў цэнтральным апарате кіравання. У 1714 г. быў утвораны **савет міністраў** як вышэйшы орган дзяржаўнага кіравання. Старыя каралеўскія саветы захавалі чыста дарадчыя функцыі. У студзені 1716 г. кароль выдае дэкрэт аб кіраванні ў Каталоніі, згодна якому ў гэтай правінцыі ўсталёўвалася ваенная дыктатура генерал-капітана. Ваеннае кіраванне, апрабаванае ў Каталоніі, стала распаўсюджвацца і на некаторыя іншыя правінцыі. У 1718 г. кароль робіць спробу паставіць на чале правінцый інтэндантаў. Але гэты крок караля сустрэў вельмі моцнае супрацьдзеянне на месцах, і ў 1724 г. ён часова ліквідаваў гэты інстытут. У 1749 г. інтэнданты зноў былі пастаўлены на чале правінцый.

4.2 XVIII ст. – гэта час пэўнага эканамічнага ўздыму ў Іспаніі. Але ён ахапіў толькі іспанскую прамысловасць. У сельскай гаспадарцы захоўваецца застоі. Барселона вызначалася развіццём тэкстыльнай мануфактуры, у Астурый ствараліся металургічныя прадпрыемствы. Нягледзячы на паскарэнне развіцця мануфактуры, пануючай формай прамысловай вытворчасці застаецца рамяство.

На вёсцы асноўная маса зямлі належыць вышэйшай знаці (грандам) і каталіцкай царкве, якая атрымоўвае велізарныя даходы. Дробныя дваране хутка бяднеюць. Большая частка дваранскіх земляўладанняў складаюць майараты, што істотна перашкаджае развіццю таварна-грашовых адносін. Вышэйшая знаць значную частку сваіх даходаў атрымоўвае ад эксплуатацыі калоній. У адрозненні ад перадавых краін Еўропы, XVIII ст. стала для Іспаніі часам умацавання эканамічных і палітычных пазіцый арыстакратыі. Асаблівасцю трэцяга саслоўя ў Іспаніі было тое, што ў ім была вельмі нізкая ўдзельная вага буржуазіі.

У сярэдзіне XVIII ст. у Іспаніі пачынаюць распаўсюджвацца ідэі Асветніцтва. Іспанскія асветнікі ў сваіх працах займаліся вырашэннем эканамічных і эстэтычных праблем. Распаўсюджванне ідэй Асветніцтва стала тэарэтычнай базай для фарміравання ў Іспаніі асветніцкага абсалютызму. Правядзенне гэтай палітыкі пачынаецца ў час царавання **Карла III** (1759 - 1788). Да ўлады прыходзіць група рэфармістаў на чале з графам **Арандай**. Асветніцкі рух у Іспаніі вызначаўся сваёй элітарнасцю і нязначнасцю па еўрапейскіх мерках. Асноўнай арганізацыйнай структурай асветніцкага руху былі салоны. Заснавальнікам іспанскага асветніцтва быў Б.Х. Фейхао-Монтэнегро. Асноўным стрыжнем яго вучэння стала ідэя аб неабходнасці падтрымання ў краіне цэнтралізаванай манархіі, апорай якой павінен быць шчаслівы працвітаючы народ. Гэтыя ідэі і былі пакладзены Арандай у аснову палітыкі асветніцкага абсалютызму.

Асноўная задача рэформ Аранды заключалася ва ўмацаванні каралеўскай улады. Для гэтага ён імкнуўся аслабіць надзвычай моцны ў Іспаніі ўплыў каталіцкай царквы. У 1767 г. з Іспаніі быў выгнаны ордэн іезуітаў, а яго маёмасць была канфіскавана. Была праведзена аграрная рэформа, згодна якой сялянам у арэнду здаваліся землі кароны. У 60 – 70-я гады XVIII ст. рэалізаваўся праект засялення нямецкімі і французскімі каланістамі зямель у цэнтры Перыйнскага паўвострава. Аграрныя пераўтварэнні мелі на мэта павелічэнне колькасці падаткаплацільчыкаў, каб умацаваць фінансавае становішча манархіі.

Рэформы Аранды выклікалі моцнае супраціўленне арыстакратыі і духавенства, якія дабіліся яго адстаўкі. Пасля гэтага, хоць і больш асцярожна, рэформы працягваліся. У 1773 г. ідальго было дазволена займацца гандлем, а ў 1783 г. рамяством. Паступова былі зняты шматлікія абмежаванні на гандаль з калоніямі, і ўсе іспанскія порты атрымалі права на гандаль з Амерыкай. Элементарна эканамічнай

палітыкі стаў пратэక్షыянізм, заахвочванне мануфактур, адмена цэлавых абмежаванняў. Гэта паскорыла эканамічнае развіццё краіны, асабліва Каталоніі. Яна была адзінай правінцыяй Іспаніі, дзе мануфактурная вытворчасць пераважала над рамёствамі. Бала значна пашырана сістэма адукацыі. Смерць Карла III, а затым пачатак французскай рэвалюцыі прывялі да поўнага згортвання рэформ. На рэфарматараў абрынуліся рэпрэсіі інквізіцыі, якую яны так і не рашыліся ліквідаваць. У цэлым палітыка асветніцкага абсалютызму мела ў Іспаніі абмежаваны характар. Яна некалькі ўмацавала каралеўскую ўладу, але мала змяніла традыцыйныя грамадскія адносіны.

4.3 Для партугальскай манархіі быў характэрны традыцыйны саюз з арыстакратыяй. Партугальская буржуазія да канца XVII ст. была надзвычай слабой. Яна не магла выступаць як супрацьвага арыстакратыі. Таму партугальскі абсалютызм не мог сфарміравацца класічна на аснове балансавання паміж дваранствам і буржуазіяй. Важным фактарам для фарміравання партугальскага абсалютызму стала наяўнасць вялікай каланіяльнай імперыі. Эксплуатацыя калоній давала манархіі вялікія сродкі, што дазваляла ёй задавальняць патрэбы арыстакратыі і захоўваць самастойнасць.

У 1640 г. у Партугаліі адбылося паўстанне, у выніку якога яна вызвалілася з-пад іспанскага панавання. За час панавання іспанцаў гаспадарка Партугаліі была істотна падарвана. Сітуацыя ўскладнялася вайной з Іспаніяй, якая да 1668 г. не прызнавала незалежнасць Партугаліі. Найбольш актыўнымі прыхільнікамі незалежнасці выступала сярэдняе і дробнае правінцыйнае партугальскае дваранства. Арыстакратыя ж аказалася расколатай. Многія арыстакратычныя сем'і перабраліся ў Мадрыд у час іспанскага панавання і адпалі ад партугальскай кароны.

На партугальскім троне замацавалася **Браганская дынастыя**. Яе першым каралём быў **Жаан IV** (1640 – 1656). Ён праводзіў традыцыйную для партугальскай манархіі палітыку апоры на арыстакратыю. Перш за ўсё кароль імкнуўся аднавіць зменшыўшуюся колькасна арыстакратыю. Для гэтага рады грандаў папаўняліся за кошт адданага дынастыі дробнага дваранства. Але гэтай падтрымкі ва ўмовах вайны з Іспаніяй было не дастаткова. Таму Жаан IV шукае падтрымкі ў розных сасловій. У сілу гэтага ў Партугаліі часова ўзрастае роля саслоўна-прадстаўнічых органаў – картэсаў. Яны часта склікаліся, мелі манапольнае права на вацiраванне падаткаў,

фарміравалі свой пастаянна дзеючы орган – Камітэт трох сасловій, для кантролю за дзейнасцю фінансавай адміністрацыі.

Пасля заключэння міру з Іспаніяй роля картэсаў адразу рэзка знізілася. Кароль склікае іх вельмі рэдка. Яны пазбавіліся права ваціраваць падаткі і займаліся толькі дынастычнымі пытаннямі. У кіраванні краінай кароль стаў абапірацца на сістэму саветаў, у якіх галоўную ролю адыгрывалі прадстаўнікі арыстакратыі. Каб аслабіць яе ўплыў, кароль стаў шырока выкарыстоўваць для кіравання краінай і сакратароў каралеўскага кабінета. Адзін з іх, які ведаў агульнай палітыкай, стаў называцца дзяржаўным сакратаром. Незалежнасць манархіі ад арыстакратыі ўмацоўвалася і дзякуючы спецыфіцы падатковай сістэмы. Карона 75% сваіх даходаў атрымлівала дзякуючы ўскосным падаткам на знешні гандаль, увядзенне якіх не патрабавала згоды сасловій. Фінансавыя магчымасці манарха павялічыліся, калі ў канцы XVII ст. у Бразіліі пачалася здабыча золата.

У першай палове XVIII ст. Партугалія ў сацыяльна-эканамічным плане застаецца адсталай краінай. Гэта параджае неабходнасць рэформ, ажыццяўлення палітыкі асветніцкага абсалютызму. Правядзенне яе звязана з праўленнем **Жозе I** (1750 – 1777) і яго першага міністра маркіза **Памбала**. Ён імкнуўся да цэнтралізаванага кіравання краінай, падтрымліваў развіццё гандлю. Каб падавіць супраціўленне з боку кансерватыўных сіл, ён ператварыў Партугалію ў сапраўдную паліцэйскую дзяржаву, шырока выкарыстоўваў тэрор. У аснове яго эканамічнай палітыкі былі ідэі меркантилізму. Памбала імкнуўся да павелічэння вытворчасці хлеба ў краіне і змяншэння яго імпарту, каб грошы не выцякалі з краіны. Для нарошчвання экспарту ствараліся гандлёвыя манапольныя кампаніі, якія падтрымліваліся дзяржавай. Атрымала распаўсюджванне практыка стварэння каралеўскіх мануфактур. Памбала лічыў, што каталіцкая царква з'яўляецца перашкодай на шляху мадэрнізацыі Партугаліі, таму набыло абмежаваць яе ўплыў. У 50-я гады XVIII ст. ён разгарнуў барацьбу з іезуітамі. У 1759 г. была праведзена канфіскацыя маёмасці ордэна іезуітаў. Рэформа адукацыі ў 1759 г. прывяла да адкрыцця значнай колькасці пачатковых школ, рэарганізацыі універсітэтаў, з'явіліся тэхніка-эканамічныя вучэбныя ўстановы – "Гандлёвая школа" і інш.

Ідэалогія асветніцтва не атрымала значнага распаўсюджвання ў Партугаліі. Царкоўная цэнзура была адменена, але ёй на змену прыйшла дзяржаўная. Кнігі асветнікаў заставаліся пад забаронай.

Атрымоўвалася так, што рэформы, праводзіўшыся ў духу Асветніцтва, не абапіраліся на асветніцкую ідэалогію. Таму ў значнай ступені ўмоўна можна гаварыць аб асветніцкім абсалютызме ў Партугаліі. Памбала выступаў як апекун буржуазіі, але гэта робіцца каб выкарыстаць багацце буржуазіі для ўмацавання абсалютысцкай дзяржавы. Панаванне арыстакратыі не было зломлена, нягледзячы на тое, што асобныя яе прадстаўнікі падвергліся рэпрэсіям. Палітыка Памбала не атрымала шырокай падтрымкі ў грамадстве. Супраць яе рашуча выступілі кансерватыўныя колы. Дробная і сярэдняя буржуазія была незадаволена стварэннем манаполій. Пасля смерці Жозе I у 1777 г. палітыка асветніцкага абсалютызму была згорнута. Яна не аказала істотнага ўплыву на развіццё Партугаліі.

4.4 У Італіі ўмацаванне манархічнай улады адбывалася на мясцовым узроўні, у межах тых невялікіх дзяржаў, на якія яна была раздроблена. У Савойскім герцагстве ў другой палове XVI ст. у час праўлення герцага **Эмануіла Феліберта** рэзка ўзмацняецца цэнтралізатарская тэндэнцыя. Усё кіраванне канцэнцэнтруецца ў руках герцага. Саслоўныя органы больш не склікаюцца. Бюракратычны апарат бярэ пад свой кантроль традыцыйную мясцовую адміністрацыю. Адбываецца ўніфікацыя судовай сістэмы. Дваранства было пазбаўлена ранейшай палітычнай самастойнасці, але захавала феадальныя правы ў дачыненні да сялян.

У Неапаітанскім каралеўстве фарміраванне абсалютысцкай сістэмы ішло ва ўмовах іспанскага панавання. Вярхоўная ўлада належала віцэ-каралю. Ён праводзіў палітыку, накіраваную на абмежаванне правоў мясцовых баронаў, часта абапіраючыся на вярхушку трэцяга саслоўя. Але гэтая палітыка была непаслядоўнай. У Неапаітанскім каралеўстве, як і Савойскім герцагстве, абсалютызм складваўся ва ўмовах, калі сацыяльная структура грамадства была для гэтага яшчэ не гатова. У Неапаітанскім каралеўстве эканамічнае развіццё і непаслядоўная палітыка іспанскіх улад спрыяла далейшаму ўмацаванню дваранства і аслабленню буржуазіі. У выніку фарміраванне абсалютызму тут спынілася на пачатковай стадыі.

Пасля Вестфальскага дагавора Італія засталася раздробленай, знаходзілася пад уплывам моцных еўрапейскіх дзяржаў: Іспанія валодала Мантуяй, Міланам, Неапалем, Сіцыліяй. Значны ўплыў мела і Францыя. Толькі Савойскае герцагства змагло захаваць сваю самастойнасць. Італія перажывала эканамічны заняпад. Трыццацігадовая вайна, іспанскае панаванне падарвалі эканоміку краіны. Іспанскія Габсбургі бачылі асноўную задачу свайго праўлення

ў Італіі ў тым, каб выкачваць з яе максімум сродкаў. Гандль і земляробства прыходзяць у заняпад, прамысловасць знікла амаль цалкам, не вытрымаўшы замежнай канкурэнцыі. Ва ўмовах рэгрэсу прамысловасці італьянскім экспартам становіцца выключна прадукцыя сельскай гаспадаркі. Тармазіла развіццё мануфактур і раздробленасць краіны, шматлікія ўнутраныя мытныя граніцы. Развіццё капіталізму было прыпынена і адкінута назад. Больш павольна да эканамічнага заняпаду рухалася Венецыянская рэспубліка. Гэты працэс паскорыўся з-за турэцкай экспансіі. На працягу другой паловы XVII – пачатку XVIII ст. Венецыя вядзе амаль бесперапынныя вайны супраць Турцыі, у якіх церпіць паражэнне. Па дагавору 1717 г. яна саступіла Турцыі ўсе свае ўладанні на Усходзе.

У сацыяльнай сферы адбываецца размыў буржуазных слаёў грамадства. Буржуазія пачынае актыўна ўкладаць сродкі не ў прамысловасць і гандаль, а набывае землю. Дзякуючы гэтаму многія буржуа пераходзілі ў дваранскае саслоўе. У сельскай гаспадарцы панавала буйная зямельная ўласнасць, але меліся і рэгіянальныя асаблівасці. На Поўдні латыфундыі працавалі на рынак і паступова ператвараліся ў рыначныя гаспадаркі. Яны выкарыстоўвалі працу сельскіх батракоў. На Поўначы сеньёры не вялі гаспадарку самі. Яны здавалі зямлю ў арэнду на ўмовах іздольшчыны.

Новыя спусташэнні Італіі прынесла Вайна за іспанскую спадчыну. Іспанскае панаванне ў Італіі было падарвана. Перавагу на Апенінскім паўвостраве атрымала Аўстрыя. У час Вайны за іспанскую спадчыну ўзмацнілася Савойскае герцагства. Герцаг **Віктар Амадей II** у 1713 г. атрымаў тытул караля. У першай палове XVIII ст. на тэрыторыі Італіі адбывалася шмат войнаў, у ходзе якіх Іспанія спрабавала вярнуць свае ўладанні. У выніку іх Сардзінія далучаецца да Савойскага герцагства, і з 1720 г. стала ўжывацца назва **Сардзінскае каралеўства** (Савойя, П'емонт, Сардзінія). Сіцылія адыйшла да Неапалітанскага каралеўства, якое яшчэ называюць Каралеўствам абедзвюх Сіцылій. Поўночная Італія засталася пад кантролем Аўстрыі, якая спрабавала захапіць і Генуэзскую рэспубліку.

Пасля 1748 г. у Італіі ўсталяваўся мір, і пачаўся эканамічны ўздым краіны. Ён ахапіў у найбольшай ступені Ламбардыю, П'емонт, Таскану. Тут сельская гаспадарка прыносіла значныя даходы. У выніку італьянская буржуазія аддае перавагу капіталаўкладанням у сельскую гаспадарку. Пры гэтым буржуа часта зганялі з зямлі тардыцыйных трымальнікаў і арганізоўвалі буйныя фермы капіталістычнага тыпу. А ўчарашнія арандатары працавалі на іх у ролі

батракоў. Пачынае адраджацца і прамысловасць, перш за ўсё шоўкаткацтва на тэрыторыі Ламбардыі, П'емонта. Менавіта ў гэтай галіне ўзнікае шэраг цэнтралізаваных мануфактур, на некаторых з якіх працавала па некалькі соцен рабочых. Актыўней сталі развівацца рамяство і рассеяныя мануфактуры.

У Цэнтральнай і Паўднёвай Італіі эканамічны ўздым быў менш прыкметны. Тут на вёсцы таксама з'яўляюцца буйныя арандатары. Але яны не вядуць гаспадарку самастойна, а здаюць сялянам землю ў субарэнду. На Поўдні імкліва павялічваліся натуральныя плацяжы, бо на замежных рынках хутка раслі цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю. Новая аграрная буржуазія на Поўдні захоўвае феадальныя спосабы эксплуатацыі сялян, у выніку чаго фарміруецца яе саюз з дваранствам. Тым не менш, буржуазнае землеўладанне расло. Гэты працэс суправаджаўся захопам абшчынных зямель і згонам сялян з зямлі. На шляху развіцця эканомікі застаецца шмат перашкод: палітычная раздробленнасць, замежнае панаванне, сярэдневяковыя рэгламентацыі, вузкі ўнутраны рынак.

У другой палове XVIII ст. для палітычнага жыцця былі характэрны рэформы ў духу асветніцкага абсалютызму. Перадумовай для іх ажыццяўлення стала распаўсюджанне ідэй Асветніцтва. Найбольш значнымі прадстаўнікамі гэтай ідэйна-палітычнай плыні ў Італіі з'яўляліся Джамбаціста Віко і Чэзарэ Бекарыя. Рэформы былі нацэлены на пераадоленне сацыяльна-эканамічнай і палітычнай адсталасці Італіі. Для італьянскіх дзяржаў было характэрна засілле каталіцкай царквы, якая часта ўшчамляла інтарэсы свецкай улады. Таму адным з напрамкаў рэформ сталі меры па абмежаванню ўмяшання каталіцкай царквы ў дзяржаўныя справы. У Неапалітанскім каралеўстве ўлады забаранілі пашырэнне царкоўнага землеўладання, урэзалі правы царкоўных судоў, забаранілі інквізіцыю, закрылі шэраг манастыроў і забаранілі дзейнасць царкоўных ордэнаў, канфіскаваўшы іх маёмасць.

Нарастаўшыя фінансавыя цяжкасці прымусалі правесці падатковыя рэформы. У Парме, Таскане, Неапалітанскім каралеўстве адбылося абмежаванне падатковага імунітэту дваранства і духавенства, была адменена сістэма перадачы збору падаткаў адкупшчыкам. У Ламбардыі была праведзена рэвізія ўсіх зямельных уладанняў і па яе выніках уведзены пазямельны падатак для ўсіх сасловій. Гэта ўмацоўвала фінансавое становішча мясцовых манархаў. Найбольш яскравым прыкладам манарха-асветніка ў Італіі стаў герцаг Тасканы **Петр Леапольд**. Ён пашырыў мясцовае самакіраванне, увёў

новы крымінальны кодэкс, які грунтаваўся на асветніцкіх ідэях Ч. Бекарыя. Але рэформы ў цэлым не змянілі феадальны характар сацыяльна-эканамічных і палітычных структур у італьянскіх дзяржавах.

Пытанні для самакантроля

- 1 Ахарактарызуйце дзяржаўны лад Іспаніі пры Карле I і Філіпе II.
- 2 Якія асаблівасці ўтварэння іспанскай дзяржавы паўплывалі на працэс фарміравання іспанскага абсалютызму?
- 3 Як характар эканамічнага развіцця Іспаніі паўплываў на асаблівасці абсалютызму ў гэтай краіне?
- 4 Якія сацыяльныя слаі з'яўляліся апорай абсалютызму ў Іспаніі?
- 5 У чым спецыфіка фарміравання сістэмы абсалютызму ў Партугаліі пасля аднаўлення незалежнасці?
- 6 Якія задачы вырашаліся ў ходзе правядзення рэформ асветніцкага абсалютызму ў Іспаніі і Партугаліі?
- 7 На колькі шырокай была сацыяльная база палітыкі асветніцкага абсалютызму ў гэтых краінах?
- 8 Як сацыяльна-эканамічныя ўмовы паўплывалі на асаблівасці сістэмы абсалютызму ў італьянскіх дзяржавах?

Лекцыя 5 Сістэма абсалютызму ва ўладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў у XVI – XVIII ст.

- 5.1 Палітыка цэнтралізацыі аўстрыйскіх імператараў у XVI – XVII ст.
- 5.2 Аўстрыя ў першай палове XVIII ст.
- 5.3 Асветніцкі абсалютызм у аўстрыйскіх уладаннях.

Літаратура

- История Европы. [Текст]. Т. 3, 4. – М., 1990, 1994.
- Пристер, Е. Краткая история Австрии. [Текст]. / Е. Пристер. – М., 1952.
- Шимов, Я. Австро-Венгерская империя. [Текст]. / Я. Шимов. – М., 2003.

- 5.1 На пачатку новага часу ўладанні аўстрыйскіх **Габсбургаў** складаліся са шматлікіх частак, якія моцна адрозніваліся паміж

сабою. Зараджэнне імперыі Габсбургаў адбываецца ў канцы XV ст., калі ім удалося заключыць некалькі ўдалых дынастычных шлюбаў. У 1477 г. быў заключаны шлюб сына рымска-германскага караля Фрыдрыха III Максімільяна з дачкою герцага бургундскага Марыяй. Праз некаторы час гэта прынесла Габсбургам уладанне над Нідэрландамі. Шлюб паміж Філіпам Габсбургам і Хуанай Касцільскай паклаў пачатак імперыі Габсбургаў, над якой не заходзіла сонца. У 1519 г. іспанскія і аўстрыйскія ўладанні аб'яднаў пад сваёй уладаю іх сын імператар **Карл V**, які быў выбраны імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі. У 1515 г. у выніку дваінога шлюбу Габсбургі парадніліся з Уладзіславам II Ягелонам, які быў каралём Венгрыі і Чэхіі. Пасля бітвы пры Мохачы ў 1526 г., у якой загінуў новы кароль Венгрыі і Чэхіі Людовік Ягелон, Габсбургі атрымалі чэшскую і вянгерскую кароны. На думку Тойнбі, менавіта дзякуючы здабыткам 1526 г. і ўзнікла імперыя Габсбургаў. У час праўлення Карла V яна ўспрымалася як чыста іспанская дзяржава. Яе фарміраванне і развіццё звязана з барацьбой з асманскай агрэсіяй. Яна стала тым выклікам, адказ на які стаў важным стымулам для цэнтралізацыі імперыя Габсбургаў. Гэта найбольш адпавядае прамежку часу ад першай асады Вены туркамі ў 1529 г. да апошняй асады ў 1683 г.

Аўстрыйская дзяржава развівалася як складаны сембіёз народаў і дзяржаўных традыцый. Карл V, стаўшы імператарам, імкнуўся да стварэння цэнтралізаванай імперыі. Імкненне імператара да цэнтралізацыі сустрэла дружнае супраціўленне як з боку пратэстанцкіх, так і каталіцкіх князёў. І тыя і другія не жадалі ўмацавання Габсбургаў. У 1531 г. брат імператара Фердынанд быў выбраны рымскім каралём. У той жа час наследнікам Карла ў Іспаніі, Нідэрландах, Неапале, на Сіцыліі стаў яго сын Філіп. Так Габсбургі раздзяліліся на дзве галіны: іспанскую і аўстрыйскую.

Фердынанд у сваіх уладаннях у Аўстрыі, Чэхіі і Венгрыі правёў адміністрацыйную рэформу, стварыўшы для іх цэнтральныя органы кіравання: тайны савет, ваенны савет, палацавая палата. Гэтая рэформа паклала пачатак ператварэнню спадчыных уладанняў Габсбургаў у адзіную дзяржаву і іх адміністратыўнаму аддзяленню ад Свяшчэннай Рымскай імперыі. Але ў 1558 г. для таго, каб атрымаць імператарскую карону, **Фердынанд I** вымушаны быў падзяліцца ўладаю з курфюрстамі. Пасля прызнання ім калектыўнай адказнасці імператара і імперскіх князёў за стан рэчаў у імперыі, надзеі на стварэнне ў Германіі цэнтралізаванай манархіі ў той час рухнулі.

Ландтагі захавалі за сабою права заканадаўчай ініцыятывы, ваціравання падаткаў, іх збору і расходавання сабраных сродкаў. Яны адхілілі прапанову імператара аб стварэнні пастаяннай цэнтральнай арміі. Кожная правінцыя па рашэнню ландтага выстаўляла свой вайсковы кантынгент.

Трыццацігадовая вайна прадэманстравала, што спробы імператара аб'яднаць Германію не ўдаліся, і яго ўлада з'яўляецца чыста намінальнаю. Ужо ў пачатку вайны ў 1619 г. у большасці цэнтральнаеўрапейскіх уладанняў Габсбургаў улада перайшла ў рукі саслоўных органаў асобных земляў. Падаўленне чэшскага паўстання ў 1620 г. прывяло да ўмацавання ўлады Габсбургаў у Чэхіі. Згодна з Абноўленым земскім улажэннем 1627 г. усе дзяржаўныя пасады ў Чэхіі займаліся па прызначэнню манарха. Роля мясцовых саслоўных органаў была абмежавана толькі ваціраваннем падаткаў. Але ў іншых землях адбылося хучэй аслабленне цэнтралізатарскіх тэндэнцый.

Важным інструментам умацаванні ўлады Габсбургаў у іх спадчыных уладаннях стала створаная ў час Трыццацігадовай вайны пастаянная армія. У выніку вайны Габсбургам удалося захаваць панаванне на тэрыторыях, якія складалі іх спадчыну (Аўстрыя, Чэхія, Маравія, частка Венгрыі). Дзяржаўны лад гэтых уладанняў характарызаваўся спалучэннем цэнтралізаванага апарата з актыўнымі саслоўна-прадстаўнічымі органамі. Ступень цэнтралізацыі была больш высокая ў Аўстрыі і Чэхіі. У Чэхіі Габсбургі сталі спадчынымі манархамі з 1627 г. У Венгрыі ж кароль быў выбіраемы да 1687 г. Тытул імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі ўздымаў аўтарытэт Габсбургаў на міжнароднай арэне і даваў ім магчымасць выступаць арбітрам у спрэчках паміж нямецкімі князямі.

Значнае ўзмацненне цэнтралізацыі ва ўладаннях Габсбургаў адбывалася пры імператары **Леапольду I** (1657 – 1705). Пры яго ўступленні на трон Аўстрыйскія герцагствы і Чэхія яшчэ мелі дастаткова моцныя саслоўна-прадстаўнічыя органы, у якіх панавала дваранства. І ўсё ж у сярэдзіне XVII ст. многія ўладныя прэагатывы саслоўных органаў адыходзяць у мінулае. Усталёўваецца права манарха займацца заканадаўствам без гэтых органаў. У чэшскіх сеймаў было аднята права кантролю над узвядзеннем у дваранскае саслоўе. **Сеймы** маглі абмяркоўваць тыя ці іншыя пытанні, толькі са згоды караля. Чэшскае каталіцкае дваранства становіцца галоўнай апорай імператара. Пасля падаўлення паўстання 1627 г. землі, канфіскаваныя ў пратэстанскага дваранства, былі перададзены каталіцкаму. Гэта новае каталіцкае дваранства ў чэшскіх землях стала

надзейнаю апораю манархіі ў Чэхіі. Аўстрыйскія **ландтагі** яшчэ захавалі заканадаўчую ініцыятыву. Саслоўныя сходы па-ранейшаму ваціравалі асноўныя прамы падатак (**кантрыбуцыю**) і надзвычайныя зборы (**турэцкія грошы**). Яны захавалі права набіраць вайсковыя кантынгенты. Выканаўцамі рашэнняў сейма выступалі самі дваране.

Сістэма саслоўных органаў супрацьстаяла цэнтральнаму дзяржаўнаму апарату. Спачатку вышэйшым цэнтральным органам улады ў спадчыных уладаннях Габсбургаў быў **Тайны савет**, потым у 1665 г. з яго вылучылася **Тайная канферэнцыя**, якая ведала знешняй палітыкай. Фінансамі ведала гофкамера, якая наступала на фінансавыя правы сеймаў. Кіраўніцтва арміяй знаходзіцца ў руках прыдворнага ваеннага савета **гофкрыгсрата**, але яму падначальваліся толькі ўласна імператарскія войскі. Імператарская армія паступова павялічваецца: 1688 г. – 14 тыс., 1703 – 129 тыс. Значэнне ж сеймавага кантынгента зніжаецца. Тым не менш, да 20-х гадоў XVIII ст. захоўваецца сістэма набору ў армію па асобных землях манархіі.

Для кожнай часткі ўладанняў Габсбургаў былі ўтвораны дзяржаўныя канцылярыі на месцах, якія адыгрывалі важную ролю ў складанні цэнтралізаванага бюракратычнага апарата. Справамі Свяшчэннай Рымскай імперыі займаецца рэйхсканцэлярыя. Утвараюцца канцэлярыі для аўстрыйскіх, чэшскіх, вянгерскіх земляў. Кіруючыя пасады ў бюракратычных органах займае прыдворная арыстакратыя. Менавіта яна аказалася здольнаю без аглядак на мясцовыя прывілеі і традыцыі згуртавацца вакол манархіі. Сіла Габсбургаў заключалася ў тым, што да сярэдзіны XVII ст. нямецкая арыстакратыя і новая чэшская арыстакратыя зліліся ў адзін правячы слой, які падтрымліваў цэнтралізатарскую палітыку манархіі.

У другой палове XVII ст. імператар пачынае фарміраваць і мясцовыя органы ўлады. Напрыклад, у чэшскіх землях дзейнічае апеляцыйны суд, у Маравіі і Сілезіі – **земскія старасты**, як органы, непасрэдна падначальваючыяся імператару. Манархія імкнецца вызваліцца ад залежнасці і ў справе збору падаткаў. У 1682 г. збор турэцкіх грошай быў дэклараваны Леапольдам I без кансультацыі з прадстаўнічымі органамі, і такая практыка становіцца пастаяннай. У 1690 г. без кансультацыі з сасловіямі імператар уводзіць новы падатак (капетацыю), што выклікала моцнае супраціўленне з боку сеймаў. Ён спрабуе аднаасобна ўвесці і акцызны збор.

Умацаванне цэнтралізацыі ў розных частках уладанняў Габсбургаў адбывалася ў розных сацыяльна-эканамічных умовах. У Аўстрыі існаваў сеньярыяльны лад на вёсцы. Тут сеньёр раздаваў землі ў

трыманне сялянам. Аўстрыйскі селянін быў асабіста свабодным. Аўстрыйскі сеньёр павінен быў плаціць агульны падатк з зямель свайго дамена і спецыяльны збор са сваіх сеньярыяльных праў. У Чэхіі ўсталявалася паншчына-прыгонніцкая сістэма. Чэшскі селянін з'яўляўся прыгонным. Чэшскія феадалы паступова вызваляліся ад уплаты прамога падатка на зямлю, поўная адмена якога была афіцыйна зафіксавана ў 1705 г.

У Венгрыі ўсталяванне абсалютнай улады было больш складаным. Тут кароль быў выбарны. Венгерскі сейм захаваў права заканадаўчай ініцыятывы, пажыццёва выбіраў главу мясцовай адміністрацыі з 4 кандыдатаў, якіх прадстаўляў кароль. Венгерская знаць з недаверам ставілася да Габсбургаў як да іншаземнай манархіі. Апазіцыя Габсбургам у Венгрыі ўзмацнялася тым, што моцныя пазіцыі тут меў пратэстантызм. Каб справіцца з апазіцыяй, Леапольд I спрабуе як мага радзей склікаць венгерскі сейм (за 48 гадоў яго праўлення сейм быў скліканы толькі 4 разы). У 1670 г. Леапольд I, скарыстаўшы як падставу нязначнае паўстанне, уводзіць у Венгрыі сістэму ваеннай акупацыі. Але ў 1681 г. ён вымушаны быў склікаць сейм і вярнуцца да традыцыйнай сістэмы кіравання. Пасля перамогі ў вайне з туркамі Леапольд I у 1687 г. дабіваецца прызнання яго спадчыным манархам Венгрыі. Абапіраючыся на моцную пастаянную армію, кароль стаў самастойна ўводзіць у Венгрыі падаткі, парушыўшы ў 1696 г. нават падатковы імунітэт венгерскага дваранства.

Адказам на жорсткую цэнтралізатарскую палітыку Леапольда I у Венгрыі стала нацыянальнае паўстанне венграў пад кіраўніцтвам Феранца Ракаці ў 1703 -1711 гадах. Падавіўшы паўстанне, Габсбургі ўсё ж вымушаны былі вярнуцца да традыцыйнага кіравання. Венгрыя захавала асобы статус у складзе габсбургскіх уладанняў. Зноў стаў актыўна працаваць венгерскі сейм. Але пасля паўстання Ракаці венгерскі сейм у цэлым ужо заставаўся лаяльным у дачыненні да Габсбургаў. Тым не менш, пераход да абсалютызму ў Венгрыі зацягнуўся ў параўнанні з аўстрыйскімі і чэшскімі землямі.

5.2 У 1699 г. завяршылася вайна Аўстрыі з Турцыяй, якая цягнулася з 1683 г. Па ўмовах Карлавацкага міру пад уладу Габсбургаў перайшла ўся Венгрыя і Трансільванія. У выніку Вайны за іспанскую спадчыну, па Утрэхцкаму і Раштацкаму дагаворах Аўстрыя атрымала Іспанскія Нідэрланды, Ламбардыю, Неапаль і Сардынію. Затым Сардынія была саступлена савойскаму герцагу ў абмен на Сіцылію. Аўстрыя аказалася ўцягнутаю ў доўгія войны з Іспаніяй за

італьянскія землі. У 1735 г. аўстрыйцы вымушаны былі саступіць іспанскім Бурбонам Неапаль і Сіцылію.

Імператар Карл VI не меў сына і гэта ўздымала пытанне аб захаванні цэласнасці ўладанняў аўстрыйскіх Габсбургаў. У 1719 г. імператар выдаў **Прагматычную санкцыю**, у якой заявіў, што спадчыныя землі Габсбургаў на вечныя часы застаюцца непадзельнымі і перадаюцца, пры адсутнасці мужчыны-наследніка, старэйшай дачцэ. Унутры Аўстрыі Прагматычная санкцыя атрымала шырокую падтрымку. Дваранства, як пануючы клас Аўстрыі, было зацікаўлена ў захаванні адзінства краіны. Таго ж патрабавалі і эканамічныя інтарэсы буржуазіі, пераважна нямецкай. З 1720 па 1723 г. Прагматычная санкцыя без праблем атрымала юрыдычнае прызнанне ва ўсіх правінцыях імперыі. Яе таксама прызналі вядучыя еўрапейскія краіны – Іспанія, Расія, Прусія, Англія, Галандыя, Францыя.

Нягледзячы на гэтае прызнанне, у 1740 г. успыхнула Вайна за аўстрыйскую спадчыну. Супраць Аўстрыі выступілі Францыя, Прусія, Саксонія, Савоя, Іспанія, Баварыя. На баку Аўстрыі былі Англія і Расія. У выніку вайны Аўстрыя саступіла Прусіі Сілезію – адну з найбольш багатых правінцый.

Важнай для Аўстрыі па-ранейшаму заставалася турэцкая праблема. Аўстра-турэцкая вайна 1716 – 1718 гадоў была паспяховаю для Габсбургаў. Па мірнаму дагавору Аўстрыя атрымала Банат, Боснію, Белград. Але наступная вайна з Турцыяй у 1737 – 1739 гадах аказалася для Аўстрыі няўдалай. Яна страціла ўсе землі на поўдзень ад Дуная.

У XVIII ст. аўстрыйская прамысловасць уступіла ў мануфактурную стадыю развіцця. З сярэдніх вякоў Аўстрыя атрымала ў спадчыну развітую горна-рудную прамысловасць у Чэхіі, Ціролі. У Чэхіі, Сілезіі актыўна развівалася таксама палатняная мануфактурная вытворчасць. Ніжняя Аўстрыя з Венай сталі цэнтрамі шарсцяной і баваўняна-папяровай прамысловасці. Шэраг буйных мануфактур было створана дзяржавай. Напрыклад, на дзяржаўнай мануфактуры ў Лінцы было занята 30 тыс рабочых. На вёсцы памешчыкі пачалі ствараць прыгонніцкія манафактуры. Тэкстыльныя і металічныя вырабы, прадметы раскошы прадаваліся пераважна на ўнутраным рынку. Больш актыўнае развіццё ўнутранага гандлю ў XVIII ст. спрыяла збліжэнню розных частак уладанняў Габсбургаў. Знешні гандаль Аўстрыі быў слабым. Больш развітая ў прамысловым плане Чэхія пастаўляла на экспарт палатно, багемскае шкло, паперу. Вена

пастаўляла за мяжу шоўк, люстэркі, фарфор. Аўстрыйскі экспарт у асноўным ішоў на Балканы. Аўстрыйскі гандлёвы капітал эксплуатаваў Венгрыю, Трансільванію як рынкі збыту тавараў. Вялікае значэнне як гандлёвыя шляхі мелі рэкі. У XVIII ст. былі пабудаваны першыя шасейныя дарогі, якія злучылі Вену, Прагу, Брно. Трыест і Фіуме былі абвешчаны вольнымі портамі і сталі буйнымі цэнтрамі знешняга гандлю. Але ў цэлым марскі гандаль не адыгрываў істотнай ролі ў развіцці эканомікі.

Нараджаўшаяся капіталістычная прамысловасць знаходзілася пераважна пад кантролем нямецкай буржуазіі. У асноўным да нямецкай народнасці належала і бюракратыя, значная частка гарадскога насельніцтва Венгрыі і славянскіх земляў. Немцы ўсё больш займаюць пануючае становішча ў розных сферах грамадскага жыцця ва ўладаннях Габсбургаў. У выніку сацыяльныя супярэчнасці ўсё больш перапляталіся з нацыянальнымі.

У Венгрыі пачынаецца канфіскацыя зямель, якія належалі ўдзельнікам паўстання 1703 – 1711 гадоў. Іх атрымалі ў асноўным аўстрыйскія афіцэры, каталіцкія прылаты, фінансісты з Вены. Атрымаўшыя землю ў Венгрыі нямецкія дваране разам з той часткай вянгерскага дваранства, якая засталася вернаю Габсбургам у час паўстання, склалі новую арыстакратыю Венгрыі, лаяльную манархіі.

Эканамічная палітыка Габсбургаў была накіравана на тое, каб прымусіць Венгрыю гандляваць сельскагаспадарчымі таварамі з Аўстрыяй. Падаўляюцца спробы Венгрыі стварыць сваю прамысловасць. Венгрыя становіцца крыніцай сыравіны для аўстрыйскай прамысловасці і манапольным рынкам для збыту прамысловых тавараў.

Важнай асаблівасцю абсалютызму аўстрыйскіх Габсбургаў было тое, што ён меў наднацыянальны характар. Сацыяльныя пласты, зацікаўленыя ва ўмацаванні манархіі, не мелі сувязей з нацыянальнымі інтарэсамі тых краін, на тэрыторыі якіх яны дзейнічалі. Асаблівасцю аўстрыйскага абсалютызму да сярэдзіны XVIII ст. было і тое, што ён быў каталіцкім і арыстакратычным. Ваенная і цывільная бюракратыя яшчэ не іграла той ролі ў кіраванні краінай, якую яна мела ў Францыі, ці ў Прусіі.

5.3 У 1740-я гады ў Аўстрыі пачынаецца серыя рэформ, якія праводзяцца ў русле асветніцкага абсалютызму. Асноўная мэта рэформ заключалася ва ўмацаванні абсалютызму. Марыя-Тэрэзія, пасля ўступлення на трон у 1740 г., пачынае рэарганізоўваць адміністрацыйную сістэму, спачатку ў Аўстрыі і Чэхіі. У 1749 г. была

ўтворана **дырэкторыя** – спецыяльны цэнтральны дзяржаўны орган для гэтых зямель. Следам Марыя-Тэрэзія стварае правінцыйныя органы, незалежныя ад саслоўна-прадстаўнічых органаў і падначаленыя толькі цэнтральнай адміністрацыі ў Вене. У 1760 г. быў заснаваны Вышэйшы дзяржаўны савет у якасці вышэйшага дарадчага органа пры імператары.

Рэформа 1749 г. уводзіць цэнтралізаваны набор у аўстрыйскую армію на аснове **каскрыпцыйных спісаў**. Дваранства, духавенства, чыноўнікі, заможнае бюргерства вызваліся ад ваенных набораў. Асноўны цяжар ваеннай службы несла сялянства. Большая частка салдат пасля 2-3 гадоў тэрміновай службы працягвалі службу ў запасе і перыядычна выклікаліся на зборы. Памешчыкі былі не задаволены гэтым, бо сяляне на працяглы час адрываліся ад работ. Гарадскія магістраты плацілі падаткі на ўтрыманне арміі.

Ваенная рэформа пацягнула значны рост падаткаў, што выклікала незадавальненне саслоўяў. Каб зламаць іх супраціўленне, імператрыца ідзе на правядзенне рэформы, па якой саслоўныя органы ваціравалі падаткі не штогод, а адразу на 10 год. Затым Марыя-Тэрэзія выдае ўказ аб усеагульным падаходным падатку, што стала важным крокам на шляху ліквідацыі саслоўных прывілеяў. У 1751 г. яна выдае дэкрэт, які забараняе памешчыкам зганяць сялян з зямлі. Тым самым імператрыца імкнулася не дапусціць змяншэння колькасці падаткаплацільчыкаў і рэкрутаў.

У рамках палітыкі асветніцкага абсалютызму Марыя-Тэрэзія правяла некаторыя аграрныя пераўтварэнні. У 1769 г. памешчыкі пазбаўляюцца права судзіць і караць прыгонных сялян. З 1771 па 1778 г. імператрыца выдала серыю ўказаў аб скарачэнні паншчыны, аб выкупе сялянамі права спадчынага ўладання зямлёй, якую яны апрацоўвалі. Паншчына была абмежавана 3 днямі на тыдзень пры 10-гадзінным рабочым дні. У каронных землях прыгоннае права было адмянена.

Значныя перамены адбыліся ў сістэме судавытворчасці. У Аўстрыі былі адменены пыткі, скарацілася прымяненне смяротнага пакарання. Важнае значэнне мелі рэформы ў галіне асветы. Была створана вялікая колькасць пачатковых школ. Сярэдняя і вышэйшая школа ў сувязі з ліквідацыяй ордэна іезуітаў перайшла ў рукі дзяржавы. Галоўным вынікам праўлення Марыі-Тэрэзіі было завяршэнне станаўлення абсалютысцкай сістэмы ў Аўстрыі і Чэхіі.

Працяг палітыкі асветніцкага абсалютызму звязаны з праўленнем Іосіфа II, які ў 1780 г. становіцца самастойным правіцелем. У

лістападзе 1781 г. ён выдае ўказ аб адмене прыгоннага права ў Чэхіі, Маравіі і Галіцыі. Сяляне атрымалі асабістую свабоду, але за карыстанне зямлёю павінны былі выконваць паншчыну і іншыя павіннасці на карысць памешчыка. Выкуп надзела быў магчымы толькі са згоды памешчыка. Адмена паншчыны была распаўсюджана на Аўстрыю і Венгрыю. Рэформа 1781 г. садзейнічала ператоку насельніцтва з вёскі ў горад і, адпаведна, мадэрнізацыі грамадства ў Цэнтральнай Еўропе. Патрэбы развіцця эканомікі прымусалі манарха садзейнічаць развіццю адукацыі. Іосіф II уводзіць абавязковае 7-гадовае навучанне, а на бацькоў, якія не пускалі дзяцей у школу, накладвае двойны падатак.

У 1789 г. быў выдадзены ўказ, які дакладна вызначаў павіннасці сялян. Паншчына адмянялася цалкам, 70% валавога даходу з сялянскай гаспадаркі павінна было заставацца селяніну, 18% – атрымоўваў памешчык, 12% – дзяржава. Іосіф II лічыў, што гэтымі мерамі ён гарантуе захаванне селяніна як падаткаплацільчыка і прадухіляе магчымую аграрную рэвалюцыю. Наступленне на прыгоннае права выклікала моцнае супраціўленне дваранства, асабліва ў Венгрыі.

У духу асветніцтва Іосіф II праводзіць палітыку верацярпімасці. У 1781 г. былі прыняты эдзікты, якія ўраўнялі ў правах з каталікамі праваслаўных і пратэстантаў, а з 1782 г. – і яўрэяў. Імператар лічыў, што царква павінна стаць часткаю дзяржаўнага апарата. Былі зачынены многія манастыры, іх маёмасць перайшла ў рукі кароны. Была аслаблена залежнасць каталіцкай царквы ў Аўстрыі ад Рыма. Наступленне на пазіцыі царквы было важным элементам палітыкі асветніцкага абсалютызму. Іосіф II зачыніў 700 мужчынскіх і 2000 жаночых манастыроў, канфіскаваў велізарныя царкоўныя маёмасці. Кліру было забаронена непасрэдна звяртацца ў Рым, мінуючы каралеўскую ўладу.

Кіруючы шматнацыянальнай імперыяй, імператар лічыў, што можна ўмацаваць яе цэласнаць толькі праз жорсткую цэнтралізацыю. Пры ім была ліквідавана аўтаномія асобных зямель. Германізацыя Венгрыі і іншых правінцый стала афіцыйнай ўрадавай палітыкай. Гэта выклікала супраціўленне, найбольш значным праяўленнем якога стала рэвалюцыя ў Паўднёвых Нідэрландах, якая ўспыхнула ў 1788 г. У 1789 г. на мяжы паўстання апынулася і Венгрыя, дзе Іосіф II асабліва рэзка праводзіў палітыку цэнтралізацыі і анямечвання. Венгерскае дваранства было адхілена ад кіравання краінай праз саслоўныя органы. Уся ўлада перайшла ў рукі каралеўскіх

чыноўнікаў. З 1784 г. выкладанне ў вянгерскіх школах можна было весці толькі на нямецкай мове. Яна ж была моваю дзяржаўнай адміністрацыі. Незадавальненне дваранства выклікала і палітыка Іосіфа II, накіраваная на некаторае паляпшэнне становішча сялянства.

У цэлым рэформы Іосіфа II унеслі істотныя змены ў сістэму кіравання зямель, якія ўваходзілі ва ўладанні Габсбургаў. Да канца праўлення Іосіфа II Аўстрыя фактычна стала адзіною дзяржаваю. Але рэформы не падарвалі асноў феадалізму. У нацыянальным пытанні палітыка Іосіфа II можа быць ахарактарызавана як рэакцыйная. Рэвалюцыя ў Паўднёвых Нідэрландах і Вялікая французская рэвалюцыя прывялі да згортвання рэформаў. У 1790 г. Іосіф II памірае. Тым самым быў скончаны перыяд асветніцкага абсалютызму ў Аўстрыі. Новы імператар Леапольд II пачынае праводзіць палітыку контррэформаў.

Як піша расійскі даследчык Я. Шымаў, імператар Іосіф II у многім апярэдзіў свой час, а таму быў проста асуджаны на паражэнне. Але яно было тактычным, а не стратэгічным. Тойнбі указвае, што філосаф-цар аказаўся няздольным выратаваць сваіх суайчыннікаў ад крушэння распадаючагася грамадства. Гэта быў прысуд асветніцкаму абсалютызму ў цэлым. У той жа час асветніцкі абсалютызм можна трактаваць, згодна А. Ніканаву, як спробу прыстасаваць элементы новага індустрыяльнага грамадства да ўжо існуючай абсалютысцкай сістэмы кіравання. Гэта аказалася немагчымым у Аўстрыі, таму рэформы былі асуджаны на няўдачу.

Пытанні для самакантроля

1 У выніку якіх падзей адбылося фарміраванне імперыі аўстрыйскіх Габсбургаў?

2 Ахарактарызуйце цэнтралізатарскую палітыку Карла V і Фердзенада I.

3 У якой ступені ўдалося ўмацаваць цэнтралізацыю ва ўладаннях Габсбургаў Леапольду I?

4 Якія фактары сацыяльна-эканамічнага развіцця ў першай палове XVIII ст. спрыялі ўзмацненню цэнтралізатарскіх тэндэнцый ва ўладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў?

5 Пералічыце і ахарактарызуйце важнейшыя рэформы Марыі-Тэрэзіі.

6 Якія важнейшыя пераўтварэнні былі праведзены ва ўладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў у рамках палітыкі асветніцкага абсалютызму Іосіфам II?

Лекцыя 6 Асаблівасці фарміравання абсалютысцкіх сістэм у Германіі ў другой палове XVII – XVIII ст.

6.1 Вынікі Трыццацігадовай вайны. Фарміраванне княжскага абсалютызму.

6.2 Станаўленне Пруска-Брандэнбургскай дзяржавы.

6.3 Асветніцкі абсалютызм. Фрыдрых II.

Літаратура

1 Германская гісторыя ў новае і новае час. [Тэкст]. – М., 1970. – Т. 1.

2 Перцов, В.Н. Апіскі гісторыі Германіі ў XVIII в. [Тэкст]. / В.Н. Перцов. – Мн., 1959.

3 Перцов, В.Н. Гогенцолерны. [Тэкст]. / В.Н. Перцов. – М., 1996

4 Гісторыя Еўропы. [Тэкст]. Т. 3,4. – М., 1990, 1994.

6.1 Пасля Вестфальскага міру Германія была амаль выключана з міжнароднага гандлю. Гэта ў многім было звязана з тым, што германскія дзяржавы фактычна страцілі выхад да Балтыйскага і Паўночнага мораў у сувязі са швецкімі тэрытарыяльнымі захопамі. Назіраецца заняпад ранейшых прамысловых цэнтраў. Сельская гаспадарка таксама была падарвана вайной. Дваранства, каб хучэй аднавіць сваю гаспадарку, пачынае ўзмацняць эксплуатацыю сялян. Памешчыкі захопліваюць ранейшыя сялянскія палі і абшчынныя землі. Найбольшы размах гэты працэс набыў ва Усходняй Германіі – Прусія, Мекленбург. У Заходняй Германіі сяляне заставаліся трымальнікамі сваіх спадчыных надзелаў. Паншчына тут ужо не з'яўлялася асноўным відам сялянскіх павіннасцей. Была распаўсюджана феадальная рэнта ў выглядзе разнастайных плацяжоў, і склалася сеньярыяльная гаспадарка.

Ва Усходняй Германіі пераважала паншчынная гаспадарка, якая грунтавалася на працы асабіста залежных сялян. Тут утварыўся вялікі слой бязземельных сялян (прыгонных батракоў), якія часам атрымлівалі невялікі кавалак зямлі. Ва ўсходнегерманскіх землях у руках памешчыкаў апынулася і судовая ўлада (вотчыны суд). Трыццацігадовая вайна прывяла да ўпадку рамёстваў. На рынак пачынаюць актыўна пранікаць замежныя тавары (галандскія, французскія, англійскія). Германская прамысловасць не вытрымлівае канкурэнцыі.

Толькі з канца XVII ст. у Германіі пачынаецца некаторае эканамічнае ажыўленне. Найбольш выразна яно праявілася ў развіцці вясковых хатніх промыслаў. Яны актыўна распаўсюджваюцца там, дзе была нізкая ўрадлівасць глебы (Цюрынгія, Сілезія, Саксонія). Паступова сельскія промыслы прыбліжаюцца да ўзроўня рассянай мануфактуры.

У другой палове XVII – XVIII ст. германскія гарады захоўваюць дзяленне на імперскія і княжскія. Імперскія гарады мелі права пасылаць дэпутатаў у імперскі рэйхстаг. Калі ў сярэдзіне XVII ст. налічвалася 150 імперскіх гарадоў, то ў канцы XVIII ст. гэты статус захаваў толькі 51 горад. Гарадскія вярхі накіроўвалі капіталы ў зямельную ўласнасць, набыццё тытулаў. З'яўляюцца гарады новага тыпу – гарады-сталіцы (Берлін, Дрэздан), якія хутка раслі. У іх каля паловы насельніцтва складалі чыноўнікі, ваенныя. У германскіх дзяржавах эканамічны поспех буржуазіі ў рашаючай ступені залежаў ад дзяржаўнай падтрымкі. У сувязі з гэтым пачынае выходзіць схільнасць нямецкай буржуазіі да супрацоўніцтва з дзяржавай.

Найбольш падыходзячай формай праўлення для Германіі ў другой палове XVII – XVIII ст. стаў **княжскі абсалютызм**. Абсалютызм тут пачынае ўсталёўвацца ва ўмовах упадку гарадоў, у выніку чаго замацоўваецца эканамічная і палітычная раздробленасць краіны. Германскае бюргерства так і не ператварылася яшчэ ў буржуазію, у моцную сацыяльна-палітычную сілу. У сувязі з гэтым германскія князі не мелі патрэбы праводзіць палітыку лавіравання паміж дваранствам і буржуазіяй. У германскіх дзяржавах фарміруецца саюз княжскай улады і дваранства. Гэты саюз трымаўся на тым, што абсалютызм гарантаваў усе прывілеі дваранства. Галоўнай апорай абсалютызму стала дробнае дваранства. Моцная каралеўская ўлада гарантавала абарону дробных памешчыкаў ад выступленняў сялян, давала магчымасць атрымаць дадатковы даход ад афіцэрскіх і прыдворных пасад. Дваранская сацыяльная база германскага абсалютызму садзейнічала таму, што з яго ўсталяваннем замацоўваюцца феадальныя адносіны.

Важнейшай апорай мясцовых манархаў стала чыноўніцтва, якое фарміравалася пераважна з высока адукаваных юрыстаў. Яшчэ адной важнай апорай княжскага абсалютызму стаў афіцэрскі корпус. Для дробных дваран, чыя гаспадарка часта была ў заняпадзе, служба ў княжскай арміі была ледзве не адзіным сродкам паправіць сваё матэрыяльнае становішча. Мілітарызацыя дваранства прывяла да фарміравання ваенна-дзяржаўнага саюза паміж дваранствам і

манархіяй. Ва ўмовах Рэфармацыі і рэлігіёзных войнаў германскія князі змаглі паставіць пад свой кантроль і царкву, што і было замацана ў Аўгсбургскім рэлігійным міры 1555 г. формулай “чыя ўлада – таго і вера”.

Вестфальскі мірны дагавор прадугледжваў рэформу дзяржаўнага ладу Свяшчэннай Рымскай імперыі. Але ў чэрвені 1653 г. быў скліканы ранейшы вышэйшы орган улады ў імперыі – **агульнагерманскі сейм**. Краіна засталася раздробленай на 360 княстваў. Акрамя таго ў Германіі існавала некалькі тысяч імперскіх рыцараў, самастойныя імперскія гарады. Асабліва вялікай была раздробленасць на Захадзе і на Паўднёвым Захадзе. На чале Свяшчэннай Рымскай імперыі стаяў імператар з дынастыі аўстрыйскіх Габсбургаў. Габсбургі адстойвалі ідэю ўніверсальнай наднацыянальнай імперыі, што не спрыяла руху краіны да аб’яднання. У імператара не было ні арміі ні фінансаў, абавірацца ён мог на рэсурсы толькі сваіх спадчыных уладанняў. Князі былі цалкам суверэнныя. Курфюрсты пры абранні новага імператара прад’яўлялі яму капітуляцыі, якія абмяжоўвалі яго ўладу. Рэфармацыя і рэлігійны канфлікт паміж каталікамі і пратэстантамі, які набыў палітычны характар, таксама не спрыялі кансалідацыі Германіі.

Рэйхстаг складаўся з трох курый. Першая – **курыйя курфюрстаў**. Спачатку яна складалася з 8, а з 1692 г. – з 9 князёў, якія мелі права выбіраць імператара. Другая – **курыйя князёў**. У яе ўваходзілі яшчэ 98 найбольш магутных князёў. Трэцяя – **курыйя імперскіх гарадоў**. Яна была малаўплывоваю, яе дэпутаты галасавалі пасля дзвюх першых і ўжо не маглі, як правіла, паўплываць на прынятае рашэнне. З 1663 г. князі перасталі асабіста з’яўляцца ў рэйхстаг. Гараджане таксама неахвотна збіраюцца там, бо не бачылі магчымасці рэальна ўплываць на рашэнні сейма. Яшчэ адным агульнагерманскім органам быў імперскі суд. Ён таксама рэальнага ўплыву не меў.

Раздробленасць Германіі вяла да таго, што краіна становіцца ахвярай агрэсіі іншых дзяржаў. З 1648 г. па 1721 г. на тэрыторыі Германіі было 10 войнаў. У час іх імператар, каб атрымаць падтрымку князёў, павінен быў ісці ім на ўсё новыя саступкі. Так, каб дабіцца падтрымкі брандэнбургскага курфюрста ў час Вайны за іспанскую спадчыну, імператар вымушаны быў дараваць яму каралеўскую карону.

6.2 Гогенцолерны пачалі правіць у Брандэнбургу з 1415 г. Цэнтральным элементам палітыкі гэтай дынастыі стала пашырэнне іх уладанняў. У першай палове XVII ст. у склад Брандэнбурга ўвайшлі

Клеве-Юліхскае герцагства на Рэйне і герцагства Прусія на ўсходзе. Тры часткі ўладанняў брандэнбургскіх курфюрстаў былі аддзелены адна ад адной тэрыторыямі іншых германскіх дзяржаў. Гогенцолерны пастаянна імкнуліся да аб'яднання сваіх уладанняў у адно цэлае. Таму галоўнай іх задачай стала стварэнне трох інструментаў заваёўніцкай палітыкі: арміі, моцнай фінансавай базы і эфектыўнай бюракратычнай сістэмы. Манархія ў Брандэнбургу набывае з самага пачатку яскрава выражаны мілітарысцкі характар.

Важным этапам узмацнення Брандэнбурга стала Трыццацігадовая вайна. Па Вестфальскаму міру ў яго склад увайшла Усходняя Памеранія. У германскай кансерватыўнай гістарыяграфіі стваральнікам Брандэнбургска-Прускай дзяржавы лічыцца курфюрст Фрыдрых-Вільгельм I, які правіў у 1640 – 1688 гадах. Пры ім Брандэнбург вырас у буйную ваенную дзяржаву, пашырыўся за кошт новых тэрытарыяльных захопаў і стаў дамінуючай дзяржавай Паўночнай Германіі.

Нягледзячы на тэрытарыяльны рост, у сярэдзіне XVII ст. уладанні Гогенцолернаў уяўлялі сабою тыпавую ласкутную дзяржаву. Яе асобныя часткі былі звязаны толькі асабістай уніяй. Невялікі тайны савет пры курфюрсцы быў фактычна адзіным агульным цэнтральным органам кіравання. Усе ўладанні Гогенцолернаў былі землямі з моцнымі саслоўна-прадстаўнічымі органамі і абмежаванай княжскай ўладай. У Брандэнбургу без згоды ландтага курфюрст не мог весці знешнюю палітыку, ўводзіць і збіраць падаткі.

У сацыяльна-эканамічным плане ўсе землі Гогенцолернаў, за выключэннем Рэйнскіх герцагстваў, характарызаваліся панаваннем прыгонніцкіх парадкаў, абсалютнай перавагай юнкерства ў сацыяльнай сістэме і слабасцю гарадоў. У ландтагах гараджанам адводзілася роля бяссільнай апазіцыі. Гогенцолерны традыцыйна падтрымлівалі дваранства ў барацьбе з гарадамі. Ваціруемы брандэнбургскім ландтагам асноўны падатак, **кантрыбуцыя**, з даўніх часоў размяркоўвалася паміж гарадамі і вёскай у прапарцыі 2 да 1, затым – 59% да 41%. Пры гэтым дваранскія маёнткі ўвогуле не плацілі кантрыбуцыю, яна цалкам клалася на сялянскія гаспадаркі. У Прускім герцагстве дваранства згодна традыцыі не карысталася падатковым імунітэтам. Таму тут ландтагі, каб абараніць інтарэсы дваранства, ваціравалі пераважна ўскосныя падаткі, якія ў асноўным плацілі гарады.

Пачатак станаўлення абсалютызму ў Брандэнбургу-Прусіі звязаны з праўленнем **Фрыдрых-Вільгельма I**. Яшчэ яго папярэднікі ў час

Трыццацігадовай вайны пачалі збіраць падаткі без згоды ландтагаў. Пасля заключэння Вестфальскага міру брандэнбургскае юнкерства занялося аднаўленнем сваіх гаспадарак і выступала супраць амбіцыйных знешнепалітычных планаў курфюрста, якія патрабавалі вялікіх выдаткаў і росту падаткаў. Таму Фрыдрых-Вільгельм I у 1652 г. склікаў **Вялікі ландтаг**. Курфюрст прапанаваў увесці акцызны збор на ўсе гандлёвыя здзелкі і распаўсюдзіць яго на ўсе саслоўі. Дэпутаты ад дваранства рашуча выступілі супраць гэтага. Яны прапанавалі курфюрсту ваціраваць традыцыйную кантрыбуцыю пры ўмове пацверджання іх традыцыйных прывілеяў і правоў на прыгонных. Фырых-Вільгельм I абнародаваў адпаведны ўказ, які замацаваў паўнату ўлады памешчыка над сялянамі. Былі крайне абмежаваны правы бюргерства на набыццё зямлі. У замен курфюрст атрымаў субсідыю і ўдзельнічаў у вайне 1655 – 1660 гадоў на баку Швецыі супраць Рэчы Паспалітай. За час вайны ён стварыў вялікую армію і з яе дапамогаю пачаў збіраць кантрыбуцыю, якая значна перавышала ваціраваную ландтагам. Курфюрст захаваў гэты метада спягнання кантрыбуцыі пасля заключэння міру.

У 1680 г. Фрыдрых-Вільгельм I без згоды ландтага ўвёў **акцыз** ва ўсіх курфюршскіх гарадах. З наступнага года ён быў распаўсюджаны і на гарады, якія належалі дваранам. Але гэта быў адзіны ўдар па інтарэсах дваранства. На вёску акцыз не распаўсюджваўся. Яна паранейшаму плаціла кантрыбуцыю, ад якой дваране былі вызвалены. Спягнанне акцызу перайшло ад гарадскіх улад да чыноўнікаў курфюрста. З гэтага часу пачынае хутка расці бюракратычны апарат Брандэнбурга, у якім вялікую ролю адыгрываюць ваенныя. Курфюрст Фрыдрых-Вільгельм I з 1660 г. стварае сістэму камісараў (штэйератаў), якія адказваюць за збор падаткаў і акцызаў. У Брандэнбургу ўсталявалася з 1680-х гадоў двайная сістэма кіравання: цывільная (на вёсцы); ваенная (ў гарадах). Дваранства захоўвае на вёсцы самакіраванне і ўладу ў сваіх руках, а ў гарадах акцыз збірае генералкрэкамісарыят, які складаўся з афіцэраў.

Услед за Брандэнбургам абсалютызм перамог і ў Прускім герцагстве. У 1660 г яна вызвалілася ад васальнай залежнасці ад Польшчы. Тым самым саслоўныя органы Прусіі страцілі магчымаць апеліраваць да польскага караля ў спрэчках з герцагам. З 1670-х гадоў Фрыдрых-Вільгельм I і ў Прусіі пачаў збіраць падаткі з дапамогай арміі без санкцыі ландтага. У 1716 г. прускі ландтаг канчаткова быў пазбаўлены права ваціраваць пазямельныя падаткі.

Курфюрсты імкнуліся абмежаваць палітычную самастойнасць дваранства, але ніколі не даводзілі справу да крайнасці. Задача заключалася ў тым, каб ператварыць дваранства з самастойнай палітычнай сілы ў інструмент палітыкі манарха, надзелены грамадскай пашанай і эканамічнай незалежнасцю.

Была ўсталявана дзяржаўная апека над гарадамі. Гэта зрабіла абсалютызм зацікаўленым у паспяховым развіцці гарадской эканомікі. Палітыка эканамічнай падтрымкі гарадоў знайшла сваё адлюстраванне перш за ўсё ў меркантилізме. Але ў сувязі са слабасцю буржуазіі гэтая палітыка не набыла ў Брандэнбургу-Прусіі яскрава выражанага характару. У цэлым у Германіі абсалютызм не адыгрываў такой вялікай станоўчай ролі ў развіцці прамысловасці і гандлю, як у Францыі ці Англіі.

Вялікае значэнне для развіцця брандэнбургскай эканомікі мела іміграцыйная палітыка. Для Брандэнбурга была характэрна рэлігійная цярпімасць. Так склалася, што з пачатку XVII ст. кальвінізм тут існаваў як рэлігія курфюрстаў, а лютэранства – большасці насельніцтва. Верацярпімасць дазволіла курфюрстам запрашаць перасяляцца ў Брандэнбург тых, хто падвяргаўся рэлігійнаму праследаванню на радзіме. Напрыклад, у Брандэнбург перасяліліся 20 тыс. французскіх гугенотаў, сярод якіх было шмат рамеснікаў, гандляроў. Дякуючы перасяленцам з іншых краін у Брандэнбургу былі створаны мануфактуры па вытворчасці сукна, паперы, аксаміту, шпалер.

Да канца XVII ст. пры Фрыдрыху-Фільгельму I у Брандэнбургу склалася сваеасаблівая “двухпавярховая” сістэма кіравання. На верхнім паверсе строга цэнтралізаваная манархічная ўлада, якая абапіралася на бюракратычны апарат. Унізе, на вёсцы, засталася патрыярхальная ўлада памешчыка. У яго руках была мясцовая юстыцыя, паліцэйскія і адміністрацыйныя функцыі.

У 1701 г. курфюрст **Фрыдрых III** (1688-1713) атрымлівае тытул караля Прусіі (кароль Фрыдрых I). Прусія прымае ўдзел у Вайне за іспанскую спадчыну і ў Паўночнай вайне. У выніку гэтых войнаў яна атрымала Заходнюю Памеранію. Пры **Фрыдрыху-Вільгельме I** (1713 - 1740) Прусія канчаткова афармляецца як мілітарызцкая дзяржава. Кароль імкнецца адыгрываць ролю строгага, але справядлівага правіцеля ў дачыненні да сваіх падданных, бацькі-гасудара, які дбае пра патрэбы простага народа.

Буйнейшай рэформай Фрыдрыху-Вільгельма стала ўвядзенне **кантанальнага рэгламента** ў 1733 г. Ім быў канчаткова аформлены

воінскі абавязак прыгонных сялян. Ад службы ў арміі вызваліліся сяляне заможных сем'яў, каб не падрываць іх гаспадаркі, і безземельныя бабылі, якія не мелі сродкаў на набыццё ваеннай амуніцыі. Прыгонныя сяляне становіліся асноўнай сілай арміі, і патрэба ў сялянах-рэкрутах прымушала дзяржаву абараняць сялян ад праізвоу памешчыкаў, не дапускаць іх разарэння. Прызыўнік службы ў 1,5 - 2 гады, потым прыпісваўся да акругі (кантона) і нёс службу ў запасе, прыцягваючыся па 2 - 3 месяцы ў год на ваенныя зборы. Памешчык з'яўляўся камандзірам сваіх прыгонных сялян, калі яны прызываліся ў армію. Кантаністы складалі 2/3 прускай арміі, а 1/3 – наёмнікі. У 1740 г. яна складала 80 тысяч чалавек. Яе ўтрыманне патрабавала велізарных падаткаў. Галоўная мэта ўнутранай палітыкі Фрыдрых-Вільгельма I заключалася ў тым, каб арганізаваць максімальна эфектыўны збор падаткаў. Для гэтага было створана Генеральнае вярхоўнае ўпраўленне фінансаў, вайны і ўдзелаў. Быў ажыццёўлены новы перапіс, павялічыліся ўскосныя падаткі.

Гэта выклікала незадавальненне некаторай часткі дваранства, бо змяншаўся іх даход ад эксплуатацыі прыгонных сялян. Але большасць дваран падтрымала курс караля на мілітарызацыю краіны. Наяўнасць вялікай колькасці афіцэрскіх пасадаў давала магчымасць перш за ўсё малодшым сынам юнкераў рабіць добрую кар'еру і мець стабільны даход. Ваенная прафесія была найбольш прыстыжнай у краіне. Але за гэтыя перавагі дваранства вымушана было падначальвацца жорсткай дзяржаўнай дысцыпліне. Дваране былі абавязаны служыць у арміі. Кароль забараняў дваранам займацца прадпрыемальніцтвам, наймацца на службу ў іншыя дзяржавы. Уся эканамічная дзейнасць у Прусіі знаходзілася пад дзяржаўным кантролем. Кароль даваў да абсалюта палітыку меркантилізму. За час праўлення караля-капрала, як называлі Фрыдрых-Вільгельма I, краіна ператварылася ў адну вялікую казарму.

6.3 31 мая 1740 г. на прускі трон уступіў **Фрыдрых II**. З яго праўленнем звязана правядзенне ў Прусіі палітыкі асветніцкага абсалютызму. Але перш за ўсё ён прадоўжыў палітыку мілітарызацыі. Армія дасягнула 186 тысяч чалавек і была галоўным інструментам, з дапамогай якога Фрыдрых II імкнуўся ператварыць Прусію ў вялікую дзяржаву. Кароль разумеў, што для дасягнення гэтай мэты неабходная і моцная эканоміка, развіццё навукі, адукацыі, культуры. Кароль адмяніў цэнзуру, выдаў дэкрэт аб верацярпімасці, часта выстаўляў сябе абаронцам свабоды слова, думкі. Аднавіла сваю дзейнасць акадэмія навук. Быў складзены праект "Агульнага земскага

ўлажэння", які прадугледжваў незалежнасць судовай улады. З яго прыняццем быў створаны агульнадзяржаўны кодэкс законаў. У судзебнай справе адмяняюцца пыткі, але захаваліся элементы саслоўнай няроўнасці перад судом. У рэлігійнай сферы праводзілася палітыка рэлігійнай цярпімасці.

Унутраная палітыка Фрыдрых II у цэлым была накіравана на абарону інтарэсаў дваранства. За ім захаваліся ўсе правы і прывілеі ў дачыненні да сялян. Кароль стварыў дваранскія банкі, дваранам аддавалася перавага пры заняцці афіцэрскіх і чыноўніцкіх пасадак. Дваранства вызвалялася ад падаткаў (акрамя Сілезіі і герцагстваў на Рэйнэ).

У сваёй палітыцы ў дачыненні да сялянства кароль сутыкнуўся з неабходнасцю захаваць селяніна як падаткаплацільчыка і рэкрута, не абмяжоўваючы пры гэтым правы памешчыка. Яшчэ ў 1739 г. Фрыдрых-Вільгельм I забараніў сваім указам зганяць селяніна з зямлі без замены яго іншым. Фрыдрых II працягнуў гэтую палітыку. Яна была нацэлена на захаванне класа сялян у цэлым, але не абараняла асобнага селяніна. Памешчыку не было складанна знайсці замену непажаданнаму трымальніку надзела.

У 1763 г. Фрыдрых II зрабіў спробу адмяніць прыгоннае права ў Памераніі, але сутыкнуўся з такім моцным супраціўленнем дваранства, што быў вымушаны адступіць. Каралём была зроблена спроба палепшыць становішча сялян, якія з'яўляліся трымальнікамі каралеўскіх зямель. У 1777 г. ім было гарантавана права ўласнасці на надзел і перадачы яго ў спадчыну.

У эканоміцы Фрыдрых II быў прыхільнікам палітыкі меркантилізму і імкнуўся забяспечыць максімальны прыток грошай ў дзяржаву. Для гэтага кароль усяляк абмяжоўваў імпорт, уводзячы высокія мытныя пошліны. З 1766 г. стала прымяняцца практыка забароны ўвоза розных тавараў. У адпаведныя спісы патрапіла 490 прадметаў. Але меркантилізм не мог кампенсаваць недахоп капіталу, тэхнічных ведаў, агульную слабасць прускага прадпрыемства. Недахоп капіталу не ўдавалася кампенсаваць і дзяржаўнымі субсідыямі, бо 2/3 бюджэта Прусіі ішло на ўтрыманне арміі. Вялікія субсідыі выдаваліся дваранам. Мануфактуры, калі і атрымлівалі субсідыі ад караля, то, як правіла, зусім нязначныя. Некаторыя галіны прамысловасці былі выключна дзяржаўнымі. Так адбылося ў горнай прамысловасці. Буйныя дзяржаўныя мануфактуры насаджаліся штучна, часта прыходзілі да банкруцтва. Толькі нямногія галіны, як палатняная вытворчасць на тэрыторыі Сілезіі, развіваліся паспяхова.

Дробная рэгламентацыя, да якой прыблягаў кароль, падаўляла прадпрымальніцкую ініцыятыву, шкодзіла вытворчасці. Суб'ектыўныя погляды караля таксама перашкаджалі росту прамысловасці. Так, Фрыдрых II лічыў шкодным укараненне машын у вытворчасць, бо яны замяняюць шмат людзей і перашкаджаюць росту насельніцтва.

Адмоўна адбіваўся на развіцці прамысловасці вялікі падатковы ціск. Вёска па-ранейшаму плаціла прамы пазямельны падатак – кантрыбуцыю, а горад – акцыз на гандлёвыя аперацыі. Пры гэтым гандляваць можна было толькі ў гарадах, а ў вёсцы гандаль быў забаронены. Была ўстаноўлена каралеўская манаполія на соль, тытунь, каву. Пры гэтым поданыя вымушаны былі купляць гэтыя тавары ў вялікай колькасці. Асноўны клопат эканамічнай палітыкі Фрыдрыху II зводзіўся да максімальнага папаўнення казны.

Прусія пры Фрыдрыху II засталася ваеннай і дваранскай дзяржавай. Пры гэтым яна набыла яшчэ адну рысу: усталяваўся рэжым дробнага ўмяшання дзяржавы ў гаспадарку, прыватнае жыццё. Цэнтралізацыя дзяржаўнага кіравання дасягнула крайніх форм. Усе функцыі мясцовага самакіравання перайшлі ў рукі каралеўскіх чыноўнікаў. Кароль асабіста вырашаў, якія фабрыкі засноўваць, колькасць вырабляемых тавараў, дзе сяліць каланістаў.

Па-за сістэмай дзяржаўнай цэнтралізацыі застаўся дваранскі маёнтак. Тут улада належала памешчыку. У гэтым заключаўся кампраміс паміж манархічнай формай улады і арыстакратычнымі прывілеямі дваран.

Важнейшым элементам палітыкі прускага абсалютызму стала знешняя агрэсія. У Аўстрыі ў 1740 г. была захоплена Сілезія. У час Сямігадовай вайны Фрыдрых II захаваў Сілезію. У 1772 г. ён прыняў удзел у першым падзеле Рэчы Паспалітай. Тэрыторыя Прусіі павялічылася за час яго праўлення са 119 тысяч км² да 195 тысяч км², а яе насельніцтва з 2240000 чалавек да 5430000. Прусія стала адной з вялікіх дзяржаў Еўропы. Пры гэтым Фрыдрых II не імкнуўся ажыццявіць агульнагерманскую ідэю, а дзейнічаў толькі як прускі кароль і разглядаў Германію як поле для пашырэння Прусіі.

У цэлым палітыка асветніцкага абсалютызму Фрыдрыху II не прывяла да прагрэсіўнага перавароту ў жыцці краіны. Яна ўмацавала абсалютысцкія структуры і фактычна ператварыла Прусію ў ваенна-бюракратычную, дыспатычную дзяржаву. Тут так і не склалася адукаванага і актыўнага трэцяга саслоўя. Прускае грамадства было адвучана Фрыдрыхам II ад усялякай самастойнасці. Вынікам гэтага

стала тое, што ў пачатаку XIX ст. Прусія сутыкнулася з глыбокім крызісам.

Пытанні для самакантроля

1 Ахарактарызуйце сістэму ўлады ў Свяшчэннай Рымскай імперыі ў XVII ст.

2 Чаму ў Германіі сфарміраваўся менавіта княжскі абсалютызм?

3 Ахарактарызуйце сацыяльную базу абсалютызму ў германскіх дзяржавах?

4 Як адбывалася фарміраванне тэрытарыяльных уладанняў Гогенцолернаў у XVII ст.?

5 Ахарактарызуйце палітыку курфюрста Фрыдрых-Вільгельма I па ўмацаванню абсалютысцкай улады.

6 У выніку якіх падзей Пруска-Брандэнбургская дзяржава ператварылася ў каралеўства?

7 Якія важнейшыя рысы прускага абсалютызму ў час праўлення караля Фрыдрых-Вільгельма I?

8 Якія фактары сацыяльна-эканамічнага развіцця Прусіі паўплывалі на характар прускай манархіі?

9 Якія рысы палітыкі Фрыдрых II дазваляюць характарызаваць яе як палітыку асветніцкага абсалютызму?

10 Назавіце асноўныя рысы сацыяльна-эканамічнай палітыкі Фрыдрых II?

Вучэбнае выданне

Мязга Мікалай Мікалаевіч

ЕЎРАПЕЙСКІ АБСАЛЮТЫЗМ У КАНЦЫ XV–XVIII СТ.

ТЭКСТЫ ЛЕКЦЫЙ

для студэнтаў спецыяльнасцей

1-21 03 01-01 Гісторыя (айчыная і ўсеагульная)

1-02 01 02-04 Гісторыя. Закежная мова (англійская)

У аўтарскай рэдакцыі

Ліцэнзія № 02330/0133208 ад 30. 04.04.

Падпісана ў друк _____. Фармат 60x84 1/16.

Папера афсетная. Рызографія. Умоўна-друк. арк. ____.

. Ул.-выд. арк. ____ . Тыраж 60 экз. Заказ № ____.

Выдавец і паліграфічнае афармленне:

ўстановы адукацыі "Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны"

ЛП № 02330/0549481 ад 14. 05. 2009.

ЛП № 02330/0150450 ад 03. 02. 2009

Вул. Савецкая, 104, 246019, г. Гомель